

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

2 DECEMBER 1970

55e JAARGANG

No. 2775

Proficiat CPB

Illustratief voor de sobere wijze waarop het Centraal Planbureau pleegt te arbeiden, is de keuze van de datum van viering van het 25-jarig bestaan van het CPB. Die had namelijk op 15 september jl. moeten plaatsvinden, maar men heeft in de drukke weken die vooraf plegen te gaan aan het uitbrengen van de Macro Economische Verkenning geen tijd kunnen vinden om voorbereidingen te treffen voor de officiële lustrumviering. Die is daarom geplaatst op een wat rustiger tijdstip („rustig” althans voor CPB-begrippen): *op 16 december a.s. vindt in de Rolzaal, Binnenhof 11 te 's-Gravenhage, van 16.30 tot 18.30 uur een receptie plaats. Wie de directie daar wil gelukwensen is welkom. Sober ook gaat het jubileum-geschrift er uitzien dat op diezelfde 16e december zal verschijnen en getiteld is: 25 jaar Centraal Planbureau*¹. Geen duur gedenkboek, of een andere in luxe prachtband gestoken, duidelijk op externe publiciteit gerichte jubileumuitgave, maar een zich in vormgeving en presentatie niet van andere geschriften van het Planbureau onderscheidende uitgave in de serie CPB-monografieën.

De eerste regeringsverklaring van het in juni 1945 benoemde Kabinet-Schermerhorn-Drees bevatte onder meer de volgende woorden: „Herstel en opbouw van het Nederlandse produktievermogen zal alleen doeltreffend kunnen geschieden op de grondslag van een algemeen sociaal-economisch-financieel plan. Zulk een plan dient te worden ontworpen na aanwijzingen door de minister-raad, door een in te stellen wetenschappelijk Planbureau”. Deze passage en de achterliggende filosofie zijn niet uit de lucht komen vallen. De vooroorlogse crisisjaren, de verbeterde macro-economische inzichten sedert Keynes, de ideeën van het plansocialisme in de jaren '30 en het Plan van de Arbeid, maar meer nog de enorme uitdaging die het verwoeste Nederland in 1945 aan ons recuperatievermogen stelde, al deze factoren tezamen maakten de geesten rijp voor een centraal-economische planning. Tijdens de oorlog reeds werd op het CBS intensief gewerkt aan de mogelijkheden van kwantitatieve doorlichting van het economisch mechanisme. Mede door het werk van Tinbergen c.s. werd de bestaande macro-economische kennis allengs in wiskundige vergelijkingen gegoten, gevoed door theoretisch denken enerzijds en de beschikbaarheid van steeds meer statistisch materiaal anderzijds. Zoals op vele andere plaatsen in onze samenleving ook hier een stukje eens-

gezinde „opbouw” die aan de werkelijke bevrijding voorafging.

Aangezocht door zijn partijgenoot Vos, die het departement van Handel en Nijverheid in dat eerste naoorlogse kabinet voor zijn rekening nam, was het Tinbergen ook die de eerste directeur werd van het „Centraal Planbureau i.o.”, dat op 15 september 1945 zijn werkzaamheden aanving. Als eerste taken kreeg het toebedeeld het opstellen van een Noodplan 1945 en een Herstelplan 1946-1948. De wettelijke regeling van het CPB kwam pas in 1946-1947 tot stand. Het principe van de (globale) sociaal-economische planning mocht dan door velen zijn aanvaard, er waren niettemin nog heel veel weerstanden in de Staten-Generaal te overwinnen, weerstanden vooral jegens de filosofie van de Memorie van Toelichting. Het op 19 november 1946 ingediende gewijzigde Ontwerp van wet haalde in het voorjaar van 1947 niettemin uiteindelijk zonder kleerscheuren de eindstreep. Artikel 3, lid 1, bevatte als taakstelling van het CPB:

„... het verrichten van alle werkzaamheden met betrekking tot het voorbereiden van een Centraal Economisch Plan, dat op geregelde tijden ten behoeve van de coördinatie van het regeeringsbeleid op economisch, sociaal en financieel gebied door de Regeering wordt vastgesteld, alsmede het uitbrengen van adviezen over algemene vragen, welke zich ten aanzien van de verwezenlijking van het plan kunnen voordoen.”

Nu, vijftientig jaar later, leert deze jubileumuitgave nog eens ten overvloede welke belangrijke rol het CPB is gaan spelen in de verdieping van onze economische kennis, maar bovenal in de kwantitatieve „beheersing” van ons macro-economisch reilen en zeilen. Wie meent dat de taak van het CPB beperkt is tot CEP's, MEV's en de twee tot dusverre verschenen middellange-termijnprognoses, weet na lezing van de zes artikelen (van Ed van Cleeff, Tinbergen, De Wolff, Langman, Ter Heide en Van de Beld) wel beter. Onvoorstelbaar veel activiteiten, ook in internationaal verband, heeft het CPB in de jaren van zijn bestaan ontplooid en geëntameerd. De bezetting is gegroeid van ca. 75 arbeidsplaatsen in 1945 tot ongeveer 115 nu, een stijging die duidelijk achtergebleven is bij de multiplicering der taken en die tot duidelijke overbelasting heeft geleid. Een mooi jubileumgeschenk van regeringszijde zou daarom wellicht verruiming van de middelen van het CPB zijn.

Proficiat CPB.

dR

¹ Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1970, 88 blz., op aanvraag verkrijgbaar.

Inhoud

Proficiat CPB	1165
Geld- en kapitaalmarkt	1166
Prof. Dr. F. Hartog: Politiek en economie	1167
Prof. Dr. W. Albeda: Parlement en economisch leven: macht of onmacht? ..	1168
J. Müller: 1958—1968: vrij stabiele loonverhoudingen	1173
Drs. J. J. E. Rood: Gastarbeiders en onze economie, met een naschrift van Dr. H. Visser	1174
C. P. A. Bakker: Belastingbesparing door levensverzekering	1176
Maatschappijspiegel	1178
Oost-Europa kroniek/ Ontwikkelingskroniek	1179
Boekennieuws	1184

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: P. A. de Ruiter

Adjunct redacteur-secretaris:
J. van der Burg

Economisch-Statistische Berichten

Uitgave van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

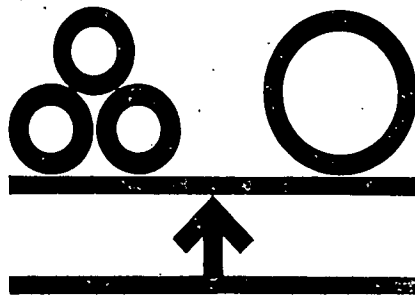
Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;
kopij voor de redactie:
postbus 4224. Telefoon:
(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).
Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908

Geld- en kapitaalmarkt

Spaarzaam Nederland en de spaarzaamheid van de Nederlanders

De Nederlandse spaarquote — 21,5% in 1969, 1970 naar raming eveneens 21,5% — is zeker niet laag te noemen. Maar betekent dit nu ook dat de individuele Nederlander een groot spaarder is? Bij de beantwoording van deze vraag kunnen de *Nationale Rekeningen 1969* en de onlangs verschenen *Statistiek van de spaargelden 1968 - 1969* — beide CBS-publikaties — ons een eind op weg helpen.

Van belang is, dat buiten de gezinshuishoudingen ook flink gespaard wordt. De overheid en de bedrijven nemen in recente jaren tezamen zo'n 45% van de nationale besparingen voor hun rekening. In de terminologie van de Nationale Rekeningen bestaan de besparingen in alle drie sectoren uit het beschikbare inkomen verminderd met de consumptieve bestedingen. De aard van de besparingen loopt per sector echter nogal wat uiteen. Bij de bedrijven zijn de besparingen gelijk aan het beschikbaar inkomen omdat bedrijven per definitie niet consumeren zulks niettegenstaande het vóórkomen van zakenlunches en bedrijfsfeestjes.

Bij de overheid (waaronder Rijk, overige publiekrechtelijke lichamen en de sociale verzekering zijn samen genomen) komt echter wel een post consumptieve bestedingen voor; in 1969 bijv. f. 15,5 mrd. De post con-

sumptieve bestedingen bij de overheid heeft echter (gelukkig) een wezenlijk andere inhoud dan bij de gezinshuishoudingen. Zij omvat ten eerste de waarde van de aan de overheid geleverde goederen en diensten met uitzondering van de investeringsgoederen. Ten tweede omvat zij de waarde van de diensten welke de overheid zelf verricht. Bij de diensten van de overheid rijzen nl. twee problemen: het probleem van de waarderingen — wegens het ontbreken van marktprijzen — en het probleem van de toerekening naar sectoren. Deze problemen zijn opgelost door de waarde van de diensten gelijk te stellen aan de kosten (vnl. loonsom overheidspersoneel), terwijl de overheid tevens geacht wordt haar eigen produkt te consumeren. De — niet-militaire — investeringen blijven uiteraard buiten de consumptie.

De schijnbare onverenigbaarheid van een begrotingstekort en besparingen van de overheid kan nu ook ontzenuwd worden. De begroting beziet immers het *totaal* aan uitgaven (van het Rijk) — waaronder ook aflossing op langlopende schuld voorkomt — tegenover de ontvangsten. De besparingen van de overheid bestaan uit het beschikbare inkomen minus de *consumptieve* bestedingen.

Het aandeel van de besparingen van de gezinnen in de nationale besparingen is na enige groei in het begin van de jaren zestig de laatste jaren vrijwel constant. Dit wijst — ondanks intensieve reclame van het bank- en verzekeringswezen voor spaarrekeningen met hoge rentepercentages en aantrekkelijke spaarplannen — in eerste instantie niet op een toegenomen spaarzin.

De gezinsbesparingen kunnen naar de wijze van realisatie in vier categorieën worden ingedeeld. Men onderscheidt besparingen via pensioenfondsen, via levensverzekeringmaatschappijen, via spaarrekeningen bij banken en spaarinstellingen en een restgroep overige besparingen. De groep overige besparingen bevat o.a.

(Vervolg op blz. 1183)

	Nationale Besparingen									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Totaal (in f. mln.)	8.823	8.606	8.327	8.284	11.228	12.427	13.024	14.649	17.780	20.160
(in % nationaal inkomen; netto marktprijzen)	(22,7)	(20,9)	(18,9)	(17,3)	(19,8)	(19,6)	(18,9)	(19,3)	(21,1)	(21,5)
Naar sector (in %):										
overheid	25,8	29,7	25,1	21,5	18,5	21,1	22,5	20,9	24,6	24,4
bedrijven	28,3	25,6	27,6	26,6	25,8	23,3	22,3	24,6	22,0	19,8
gezinnen	45,9	44,7	47,3	51,9	55,7	55,6	55,2	54,5	53,4	55,8

Politiek en economie

In deze rubriek worden met opzet steeds onderwerpen ter sprake gebracht die zich bevinden op het randgebied van economie en politiek. Op deze punten zien we namelijk vooral wat we met ons economisch inzicht kunnen doen. Het gevaar is evenwel groot dat er waardeoordelen worden gegeven. Dat is niet de bedoeling. Wie een waardeoordeel uitspreekt sluit zich op binnen de kring van degenen die dat waardeoordeel aanvaarden en maakt op deze wijze algemene discussie onmogelijk. We kunnen dit ook zo zeggen, dat men dan de grenzen van de economische wetenschap overschrijdt. De economie kan alleen zeggen hoe de dingen in elkaar zitten, maar niet hoe ze moeten zijn.

Dit is zoals schrijver dezes het ziet in zijn beste ogenblikken. Maar hij houdt er zich ook niet altijd aan. Overigens doet de zonde de wet niet teniet.

Deze aanloop was nodig om nog eens terug te komen op de discussie met Dr. Mansholt op de vergadering van de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde. Het ging daar in hoofdzaak om een confrontatie van economie en politiek. De economen wezen op de vele aanvechtbare punten in het landbouwbeleid van de Europese gemeenschap en Mansholt ontsnapte telkens door te stellen: economisch gezien is er veel dat irrationeel is, maar politiek kan het nu eenmaal niet anders. In deze gedachtengang wordt van de econoom verwacht te zeggen hoe iets idealiter moet zijn, terwijl de politiek rekening houdt met de haal-

baarheid. De politiek voegt een scheut realisme toe aan de economie.

Dit is een heel ander onderscheid tussen economie en politiek dan waarop aan het begin van dit artikel werd gezinspeeld. Als het verschil tussen economie en politiek steekt in het grotere empirische gehalte van de politiek, is het slechts gradueel. De politicus kan dan ook altijd de economen van zich afschudden door een beroep te doen op dat deel van de werkelijkheid waarvan de econoom zich te gemakkelijk afmaakt.

Maar als de tegenstelling zo wordt geformuleerd, is zij verkeerd. Mansholt heeft ons in de richting van deze valse tegenstelling gelokt, en niet zonder succes.

Wanneer we, zoals in de inleidende alinea, het onderscheid tussen zijns-oordelen en waardeoordelen vooropstellen als criterium dat de economie en de politiek van elkaar scheidt, komen beide in een verschillend vlak terecht. Pas als dit duidelijk voor ogen wordt gesteld, kunnen economen en politici zinvol met elkaar discussiëren. De politici bepalen dan wat er moet gebeuren en voor de economen zijn dat data.

Is het mogelijk de bedoelde discussie te herinterpreteren, zodat zij achteraf misschien toch in het juiste licht komt te staan? Dan moeten de doelstellingen van het landbouwbeleid voorop komen te staan. De discussie moet zich dus beperken tot kritische beoordeling van de effectiviteit van de gebruikte instrumenten. De economie kan alleen maar immanente kritiek leveren. Maar bij die immanente kritiek is wat zij zegt maatgevend voor de politicus. Wanneer duidelijk is dat de aangewende instrumenten verkeerd werken uit het oogpunt van

de geldende doelstellingen, kan de politicus er zich niet uit redden door zich te beroepen op een stuk werkelijkheid dat buiten beschouwing is gebleven. In deze zin kan een slechte economie nooit een goede politiek zijn. De economen waarschuwen van tevoren dat de zaak uit het oogpunt van de aanvaarde doelstellingen vast moet lopen. Dat is geen economisch vastlopen, waarbij het in politiek opzicht nog wel zal blijven draaien. Neen, vastlopen is vastlopen. De politiek zegt wat er moet gebeuren, de economie zegt hoe het het beste kan gebeuren.

Als het vastloopt zal de politiek wel worden gewijzigd. Maar waarom daarop gewacht als langs economische weg van tevoren kan worden aangegeven dat het niet werkt?

Van dit juiste onderscheid tussen economie en politiek waren we ons tijdens de betrokken vergadering bij vlagen wel bewust. Maar de terugkeer in de rust van de studeerkamer maakte het pas mogelijk tot een algehele zuivering van het denken te komen.

Als het voorgaande juist is en als de economen blijven binnen hun arbeidsterrein, kunnen de politici er niet onder uit dat zij om hun eigen bestwil moeten luisteren naar economische kritiek. Wij komen dan ook onafwendbaar tot de conclusie dat wat economisch dwaas is ook politiek dwaas is en wat economisch vastloopt ook politiek vastloopt. Economen zien dit alleen eerder. Als het tenminste goede economen zijn.

Parlement en economisch leven: macht of onmacht?

PROF. DR. W. ALBEDA

Volgens sommigen is een bedrijfsleven in particuliere handen niet slechts een vorm van een autocratisch bestuur over een belangrijke sector van de samenleving, maar bovendien zouden vanuit dat bedrijfsleven machtsposities kunnen worden opgebouwd, die de parlementaire democratie tot een schijnvertoning maken. Tegen de machthebbers in het economisch leven zou geen politieke macht zijn opgewassen, of-erger-nog elke politieke macht zou dienstbaar worden aan de particuliere economische belangen.

Met deze — ongenueanceerde — stelling wordt de vraag opgeroepen naar de beheersbaarheid van het economisch leven in het geval van een gemengde economische orde. Kenmerkend voor onze maatschappelijke orde is, dat het economisch leven niet vanuit één centraal punt wordt gedirigeerd. De ondernemingen zijn in ons economisch stelsel autonome eenheden met een eigen beslissingsbevoegdheid. Door winststreven en concurrentie, hopen wij, richt de produktie zich naar de behoefte van de consument. Het marktmechanisme moet ervoor zorgen, dat de klant koning is; het winststreven moet ervoor garant staan, dat de efficiency bij het gebruik der schaarse produktiemiddelen optimaal is. Niet te ontkennen is, dat door deze specialisatie een sterke economische groei tot stand gekomen is.

Eigenlijk is het wonderlijk; dat zo'n stelsel überhaupt werkt. Het is dan ook in de meeste landen nogal stevig geamendeerd. Men kan niet stellen, dat concurrentie en winststreven samen het enige stuurmechanisme van onze economie vormen. Zonder een voortdurende overheidsactiviteit zou ons economisch stelsel nauwelijks meer denkbaar zijn.

In de jaren van de grote depressie na 1929 was gerechtvaardigde twijfel mogelijk over de blijvende aanvaardbaarheid van het stelsel, zelfs vanuit de maatstaven van dit stelsel zelf. Het naast elkaar voorkomen van armoede op wereldschaal enerzijds en van werkloosheid van mensen en kostbare produktiemiddelen anderzijds, betekende een in het oog lopend falen van het stuurmechanisme van ons economisch stelsel.

In de na-oorlogse periode ligt de zaak in zoverre anders, dat in de landen met een min of meer vrije markteconomie niet werkloosheid, maar volledige werkgelegenheid aan de orde van de dag is. In plaats van stagnatie is er economische groei. In de landen met een volgroeid kapitalistisch stelsel bestaat nog wel armoede, maar in de meest geavanceerde landen is deze verder teruggedrongen dan elders het geval is. Toch blijven er problemen, die te wijten zijn aan een onvoldoende beheersing van het economisch leven.

Het meest in het oog lopend is het gebrek aan autoriteit met bevoegdheden om de *internationale* economie te beheersen. De internationale samenleving van arme en rijke economieën heeft een zeer grote behoefte aan zo'n autoriteit. Het is onaanvaardbaar dat rijke landen de eigen landbouw, industrie en vervoer beschermen tegen de concurrentie uit de arme landen. De onmacht van UNCTAD I en II toont zeer duidelijk hoe het gebrek aan een internationale economische autoriteit vooral in het nadeel van arme landen werkt. Zij moeten toezien, hoe de prijzen van hun produkten gestadig dalen, hoe rijke landen hun eigen (overvloedige) agrarische produktie beschermen en hun grenzen angstvallig sluiten voor de produkten der jonge industrielanden. Hun produkten worden vervoerd door de scheepvaartmaatschappijen der rijke landen, verzekerd door de assurantiebedrijven der rijke landen. En niemand kan de rijke landen dwingen hun schone beloften na te komen (of die beloften zelfs maar te doen) een gering percentage van hun nationale inkomen voor de ontwikkelingsbijstand te bestemmen. Noch de westelijke, noch de Oosteuropese naties zijn bereid de eigen soevereiniteit in te perken ten behoeve van de arme landen in de wereld.

Het is maar al te duidelijk dat het internationale economische leven in het geheel niet beheerst wordt. Juist op dit terrein is de onmacht van regering en parlement, vooral van een klein land, evident. Maar hoe staat het ten aanzien van de nationale economie?

Hoe beheersbaar is onze economie?

De tijd, dat men kon stellen dat in een land als Nederland het economisch leven geheel is overgelaten aan het door winstmotief en concurrentie geleide bedrijfsleven, ligt achter ons. Aanvankelijk trad de staat slechts op om „*personae miserabiles*” te beschermen. De sociale politiek, de eerste weloverwogen poging tot beheersing van een aspect van het economisch leven, vervulde de rol die aan het Roode Kruis toevalt in de oorlog: zelf niet betrokken bij het beleid, wél aangewezen om de brokken gemaakt bij dat beleid op te ruimen. Die rol werd steeds breder uitgewerkt. Steeds duidelijker werd de rechtspositie van de werknemer erkend en geschraagd. Daarbij komt, dat beletselen voor een eigen machtsvorming der werknemers werden weggenomen en op basis van deze door de overheid geschraagde machtspositie, ontstond een eigen rechtsvorming in het bedrijfsleven. Het gehele gebouw van de sociale politiek is een bewijs van de mogelijkheid die

er geweest is en die er is om langs politieke weg het economisch leven te beheersen. Deze beheersing beperkte zich niet tot de erkenning der sociale rechten van werknemers en andere zwakkere groepen.

De economische politiek werd daarnaast gehanteerd als instrument om het economisch leven bij het falen van het prijsmechanisme bij te sturen. Keynes bewees, dat het niet nodig is laag- en hoogconjunctuur te ondergaan als regen en mooi weer. Het na-oorlogse beleid van de meeste Westeuropese regeringen toont wel aan hoezeer het prijsmechanisme als stuurmechanisme aangevuld wordt door regeringsmaatregelen. Deze maatregelen kunnen zowel de strekking hebben het prijsmechanisme los te maken, waar afspraken het dreigden te blokkeren, als het prijsmechanisme aan te vullen. Een moderne overheid laat noch de werkgelegenheid en noch de kwaliteit, noch de spreiding daarvan geheel over aan het particuliere initiatief.

Toch blijven er vragen. *Enerzijds de vraag of deze beheersing voldoende is.* Blijven er geen mogelijkheden voor machtsmisbruik? Of, en misschien is dat nog wel zo belangrijk, houden vele burgers niet het gevoel, dat hun op sociaal-economisch terrein maar van alles kan overkomen, doordat „ergens” beslissingen worden genomen over hun hoofden heen? Beslissingen, die hun leven grondig kunnen beïnvloeden, maar waarover zij pas worden ingelicht als de slag is gevallen en alleen nog maar de brokken kunnen worden opgeruimd. Men kan stellen, dat sinds 1945 de werkgelegenheid als een geheel zich op een hoog niveau heeft bewogen. Dat is juist. Maar dat hoge niveau verbergt zeer belangrijke verschuivingen. De werkgelegenheid in de landbouw en in de mijnbouw werd gedecimeerd. Dat betekent, dat zeer veel mensen gedwongen werden hun werk en vaak hun woonplaats te verlaten. In grote delen van ons land blijft de werkgelegenheid een zorgelijke zaak. Met name in het Noorden des lands komen regelmatig werkloosheidscijfers voor, die te denken geven.

Maar ook in dat deel van Nederland waar de werkgelegenheid goed is zorgt de fusie- en concentratiebeweging, die de laatste jaren het bedrijfsleven kenmerkt, voor een fundamentele onzekerheid, die het vertrouwen in de rationaliteit der beheersing ondermijnt. Men heeft niet het gevoel te leven in een rationeel beheerste wereld. Veeleer is er de gedachte, dat de ervaren stabiliteit slechts schijn is. Elk ogenblik zou er een eind aan kunnen komen. Een einde, wel te verstaan, aan de eigen veilige arbeidsplaats. Vandaag vindt men, met name in het westen, nog wel ander werk. Maar voor werknemers die de 40 gepasseerd zijn valt dit, ook bij een gespannen arbeidsmarkt, nog wel eens tegen. Bovendien is er geen zekerheid, dat verandering van werk ook een handhaving van inkomenspositie en status zal betekenen. De combinatie van individuele onzekerheid en het gevoel slachtoffer te zijn van een onbeheersbare situatie is niet geschikt om het vertrouwen in de bestaande maatschappij te doen groeien.

Is het mogelijk binnen het kader van een vrije ondernemingsgewijze produktie tot een meer rationele beheersing van het sociaal-economisch leven te komen? Men kan stellen, dat die beheersbaarheid eigenlijk voortdurend onderschat is. Elke poging om elementen van planmatigheid in het systeem te brengen, werd door de ondernemingsleiders met wantrouwen begroet. Toch is er reeds veel veranderd. Het economisch stelsel laat meer ingrijpen toe, is beter te sturen, dan men wel eens

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMEER & ZN N.V.

Schiebroeksetraat 22-24, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam
vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven.

Wij leveren ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

gedacht heeft. Het blijkt mogelijk te zijn door economisch-politieke maatregelen onzekerheden weg te nemen, al zal dit nooit zover kunnen gaan, dat men aan individuele ondernemingen het bestaan kan garanderen, of aan individuele werknemers de arbeidsplaats, welke zij bezetten. Wel is het mogelijk de schijn of de werkelijkheid van onverschillige willekeur weg te nemen.

Ook bij een goed stelsel van sociaal-economische planning kunnen individuele ondernemingen in moeilijkheden komen, kunnen fusies en rationalisaties tot ontslagen leiden. Maar het is mogelijk om deze gebeurtenissen meer doorzichtig te maken en door verantwoordelijkheden vast te leggen onzekerheden te verkleinen. De fusiecode van de SER is een voorbeeld hiervan. Wanneer de zekerheid er is, dat men meespreekt en geïnformeerd wordt over het hoe en waarom, wordt het gevoel van willekeur weggenomen. Het is de vraag of een fusiecode zonder sancties hiervoor voldoende mogelijkheden biedt. Een fusiecode, die als het erop aankomt niet functioneert, doet meer kwaad dan goed. Men zal er daarom niet aan kunnen ontkomen de code om te zetten in een wettelijke maatregel, die zekerheden schept door het invoeren van sancties, en mogelijkheden geeft het herstructureringsproces van het bedrijfsleven te sturen.

Het is duidelijk dat het Parlement een belangrijke rol moet spelen bij de ontwikkeling naar een meer rationele beheersing van het economisch proces. Ook bij handhaving van de particuliere onderneming, dat is de les van de laatste 50 jaar, is een voortgang in de richting van een meer beheerste economie mogelijk.

Parlement: dienaar van economische machten?

Toch blijft er een tweede vraag, die minder met de economische politiek te maken heeft, maar die veeleer betrekking heeft op de mogelijkheden van het stelsel der parlementaire democratie. Men kan deze vraag weer op twee manieren aanvatten:

- de vraag wordt gesteld of zolang het stelsel van ondernemingsgewijze produktie bestaat, een Parlement iets anders kan zijn dan een onmachtig lichaam, dat slechts de belangen der ondernemers dient. Dit is de klassieke, wat dogmatische positie-keuze van vele Marxisten. Een stellingname, die thans ook door vele jongeren met kracht naar voren wordt gebracht.

- b. de vraag wordt gesteld, of het parlementaire stelsel, zoals zich dat heeft ontwikkeld in pré-industriële samenlevingen, zijn taak kan vervullen onder de totaal andere omstandigheden van een industriële samenleving, ongeacht de vraag hoe in die samenleving de eigendomsverhoudingen liggen.

De eerste vraag brengt ons bij de stellingname van figuren als Miliband, Regtien en Gorz. Zij luidt dan: gesteld dat het economisch leven beheersbaar is onder de condities van een gemengd economisch stelsel, is er enige garantie, dat onder die voorwaarden een democratie kan functioneren, die niet vervalst wordt door de machtsposities in de economie? Het is uiterst moeilijk tot een onweerlegbaar standpunt te komen. Verschillende antwoorden zijn in de laatste jaren naar voren gekomen. Tegenover de „countervailing power” van Galbraith staat de „power elite” van Wright Mills. Tegenover hen die in het pluralisme van de ondernemingswijze produktie de voorwaarde zien voor de politieke vrijheid staan degenen, die in het vóórkomen van niet door het Parlement gecontroleerde macht een ernstige bedreiging van dat Parlement zien¹. Gorz wijst erop, dat in de huidige fase van het neo-kapitalisme een machtige staat nodig en door de ondernemers ook gewenst wordt, mits zij deze staat kunnen beheersen: „Le seul état capitaliste viable est donc l'état fort, technologique et stable, qui substitute au débat politique permanent la 'concertation' directe entre l'exécutif des organisations de classe, elle mêmes dépolitisés”.

Daartoe is het nodig, zegt Gorz, dat de „monopolistische bourgeoisie” alle andere economische groeperingen overheerst, om dan een dialoog aan te gaan met andere gedepoliteerde belangengroepen. Zodoende zou de staat, balancerend tussen grootondernemers en vakcentralen mét de werkgelegenheid en de economische groei het kapitalisme overeind houden. Gorz ziet dan ook slechts twee mogelijkheden voor politieke partijen onder zulke omstandigheden:

1. Een „bloc moderniste”, waarvan de technocratische ideologie de overheersing door de monopolistische bourgeoisie moet maskeren;
2. Een „bloc socialiste” dat de overgang naar het socialisme wil realiseren².

De ervaring van de westelijke democratieën wijst uit, zegt Gorz spijtig, dat er wel een soort „bloc moderniste” komt, maar dat het „bloc socialiste”, dat de overgang zou moeten realiseren, overal waar het de kans krijgt in gebreke blijft. De socialistische partijen in de Scandinavische landen, in Frankrijk en Engeland zijn altijd blijven staan vóór de kloof tussen kapitalisme en socialisme. Zij durfden de sprong niet aan. Waarom? Sauvy geeft in zijn recente boek het voor de hand liggende antwoord: Men heeft eenvoudig geen zinnig alternatief gevonden voor het neo-kapitalisme „on n'a rien trouvé pour le remplacer”³.

Men hoeft niet in een ongelimiteerd pluralisme te geloven om de Scandinavische socialisten te begrijpen, wanneer zij aarzelen voor de grote sprong. Wat heeft men te winnen bij een verstatelijking van het bedrijfsleven? Hoeveel problemen haalt men zich op de hals voor het realiseren van een onzeker alternatief?

Het neo-kapitalisme is niet de best denkbare maatschappijvorm. Ongetwijfeld ondergaat de overheid de invloed van de economische-machtsverhoudingen. Maar

het lijkt mij moeilijk voor ontkenning vatbaar, dat vaak een beleid wordt gevoerd dat in strijd is met de opvattingen van „big business”, voor zover die er zijn. De staat in de westelijke landen blijkt vaak sterk genoeg om beslissingen te nemen, die zij niet zou kunnen nemen als ze overheerst was door kapitaalbelangen: Ik hoef maar te wijzen op de groei der sociale politiek, de sociale verzekering, de ontwikkeling der belastingpolitiek en de ontwikkeling van de economische politiek. Die groei kan zich voortzetten.

Misschien de meest principiële vragen doen zich voor bij de ontwikkeling van een modern industriebeleid. Een werkelijk industriebeleid stelt zich ten doel de schaarse grond en de kostbare arbeid, waarover een land beschikt, optimaal aan te wenden. De inhoud van het woord „optimaal” behoeft zich niet te dekken met „maximale bijdrage tot de economische groei”. Factoren als de kwaliteit van de werkgelegenheid, de betekenis van een nieuwe of bestaande vestiging voor milieu en leefbaarheid, behoren daarbij een belangrijke rol te spelen.

Om met Stoleru⁴ te spreken, het is een opgave van een overheid te streven naar een industrie (een bedrijfsleven in het algemeen) van een maximale „noblesse”. Industriebeleid moet kwaliteit boven kwantiteit stellen. Dat betekent, dat het een selectief beleid moet worden. Sommige bedrijven zijn welkom, andere niet. Bedrijven, die tijdelijk in moeilijkheden komen, kunnen alleen steun verkrijgen indien zij passen in een gewenst pakket van economische activiteiten.

Aan zo'n beleid is niet te ontkomen, maar het zit vol problemen. In de eerste plaats kan het leiden tot een nieuw colbertisme, een eng nationalistisch egoïsme, dat tot gevolg heeft, dat „l'état s'engage dans la compétition”⁵. Als een aantal landen zo'n beleid zou wensen te voeren ontstaat er een escalatie van subsidies en protectionisme. Een minimum eis is dan wel, dat het een beleid wordt van een vergrote EEG. In de tweede plaats behoort een industriebeleid zich in te passen in een mondiaal beleid, gericht op een andere wereldarbeidsverdeling. De vrije toegang van grondstoffen en industrieproducten uit de ontwikkelingslanden op de markt der rijke landen van Oost en West moet verzekerd zijn. De recente besluiten der EEG-ministeraad inzake de algemene tariefpreferenties voor ontwikkelingslanden wijzen in de juiste richting.

In de derde plaats is niet te ontkennen, dat juist de groeiende rol van de overheid in het economisch leven de osmose tussen bedrijfsleven en overheid tot stand brengt, die Miliband⁶ op het oog heeft. Galbraith⁷ ziet in defensie en NASA semi-permanente allianties ontstaan tussen particuliere bedrijven en overheidsinstellingen, waarbij de grenzen kunnen vervagen.

Een staat met een actief industriebeleid komt er niet

¹ Georges Burdeau: „La démocratie”, Parijs 1956.

² André Gorz: „Réforme et Révolution”, Parijs 1969, préface.

³ Alfred Sauvy: „Le socialisme et liberté”, Parijs 1970, pag. 20.

⁴ „L'impératif industriel”, Parijs 1969.

⁵ Stoleru, t.a.p.

⁶ Ralph Miliband: „The State in Capitalist Society”, Londen 1969.

⁷ „How to control the military”, Signetbooks, 1969.

onderuit bij tijd en wijle particuliere bedrijven bij te staan, als zij in moeilijkheden komen. Subsidies aan bedrijven in moeilijkheden komen regelmatig voor. Zelfs goed renderende bedrijven kunnen subsidies binnen halen, als zij zich dáár vestigen, waar de overheid dat gegeven haar regionale politiek graag zou zien. Er ontstaat zodoende een symbiose tussen particulier bedrijfsleven en overheid. Deze symbiose leidt niet tot verstatelijking der bedrijven. Maar moet deze symbiose onvermijdelijk uitmonden in een overheersing van de staat door de ondernemingen? Mag men stellen, dat de Zweedse overheid een instrument is van het Zweedse bedrijfsleven, om maar een pregnant voorbeeld te nemen?

Een voor de hand liggende en niet voor tegenspraak vatbare reactie is uiteraard, dat men zo het kapitalisme in stand houdt. Mijn reactie daarop zou zijn: „So what?” Als met behoud van de ondernemingswijze productie via een lange reeks amenderingen een aanvaardbare samenleving bereikbaar is, waarom zou men zich dan storten in het onzekere avontuur van een overgang naar „het” socialisme? Het stelsel is zo plastisch, dat het hoge belastingen, sterke progressie, sociale politiek, sociale zekerheid en voorzieningen heeft weten op te vangen. Vormen van verregaande medezeggenschap behoeven niet op voorhand te worden uitgesloten. Experimenten in Engeland en Noorwegen, ervaringen in West-Duitsland bewijzen dat.

Toch blijft er het vraagstuk van de noodzaak van een kritische begeleiding van deze ontwikkeling door het Parlement. De principiële onafhankelijkheid van het Ministerie van Economische Zaken t.a.v. de economische belangen behoort boven twijfel te staan. Dit is een zeer grote opgave. Het is echter niet in te zien, hoe een ander economisch stelsel deze opgave gemakkelijker, of zelfs overbodig zou kunnen maken. Ook een socialistische maatschappij van het Oosteuropese type kan niet zonder een industriebeleid. Zou een Parlement, gesteld dat men in zo'n stelsel een echt Parlement introduceert, zou een ministerie in zo'n stelsel niet onderhevig zijn aan druk van staatsmonopolies? Een socialistisch model met echt gesocialiseerde bedrijven en een afstervende staat zou het probleem zeker niet aankunnen. Het is een illusie te menen, dat bedrijven met arbeiderszelfbestuur geen behoefte zouden hebben aan een sterk overheidsgezag, een economische planning, inclusief een selectief industriebeleid enz. In een andere context zou dezelfde problematiek terugkeren.

Veranderende rol Parlement

Opnieuw kom ik tot de vraag: kan het Parlement zoals zich dat onder pré-industriële omstandigheden heeft ontwikkeld, zijn rol vervullen onder deze nieuwe verhoudingen? Er is weinig fantasie voor nodig om in te zien, dat de enorme groei van de overheidsfuncties de taken van het Parlement moeilijker en bijkans onmogelijk heeft gemaakt. Het aantal stukken dat parlementariërs verondersteld worden te lezen, zowel van regeringszijde als van de zijde van de verschillende belangengroepen, is zo omvangrijk dat men ook bij een beperking tot het eigen kleine veld aan deskundigheid in tijdnood geraakt. Een minutieus onderzoek van het gehele budget, in al zijn aspecten, zou meer dan het gehele jaar vragen. Deze taak is absoluut onmogelijk.

Rectificatie

In het artikel over de Wiebeltax in *ESB* van 25 november jl. zijn enige foutjes geslopen in het op blz. 1146 (halverwege de linker kolom) afgedrukte voorbeeld over de procedure tijdens de gang van een beschikking ingevolge deze wet. De juiste tekst moet als volgt luiden:

Een voorbeeld:	(1)	(2)	(3)	(4)
afkondiging beschikking op	1/1	1/1	1/2	1/2
toepassing beschikking per goedkeuringsontwerp naar kamer	1/4	1/4	—	—
voor	1/3	1/3	1/4	1/4
behandeling en bijv. verwerping	1/3	15/2	1/4	15/3
intrekken beschikking	1/3	15/2	1/4	15/3
aflopen toepassing beschikking	1/7	1/7	—	—
feitelijke werkingsduur beschikking één kwartaal	—	—	—	—

De medewetgevende taak stuit op het verschil in deskundigheid van het ambtelijke apparaat en de parlementariërs. De medebeleidbepalende taak wordt gefrustreerd, doordat de regering behalve met het Parlement nog met vele adviesorganen in gesprek is.

Wij zullen, zegt Robert Fossaert⁸, de democratie opnieuw moeten uitvinden. Fossaert heeft twee voorstellen. Het eerste is, dat iedere parlementariër beschikt over de middelen (in mensen en financiën) om zijn functie te vervullen en dat het Parlement zijn werkwijze aanpast aan de werkelijke doelstellingen van het Parlement. Hij denkt dat aan het geven van beslissingsbevoegdheid aan de commissies (tenzij men er in plenaire zitting op terug wil komen) en het veel minder plenair bijeenkomen van het Parlement. Het tweede voorstel is dat het Parlement de top moet vormen van een gehele pyramide van vertegenwoordigende organen op elk niveau van het staatsbestel.

Het eerste voorstel is van technische aard. Het komt neer op het beter equiperen van het Parlement. Door de parlementariër een secretariaat en een deskundige staf te geven kan én het contact met het publiek én de deskundige uitoefening der controlefunctie worden verbeterd. Door het zwaartepunt te verleggen naar de commissies wordt de mogelijkheid van het medewetgeven vergroot. Men zou m.i. verder kunnen en moeten gaan. In de discussie tussen regering en Parlement ontbreekt vaak de mogelijkheid voor de parlementariërs de zaak „na te rekenen” of naar voren te komen met wezenlijke alternatieven. De regering heeft departementen met een grote staf van deskundigen beschikbaar. De parlementariërs werken alleen, of in het beste geval hebben zij de medewerking van de kleine staf der wetenschappelijke bureaus. Het moet mogelijk zijn het Parlement toegang te verlenen tot de grote apparaten, welke ook ter beschikking staan van de regering. Niet in te zien is waarom een politieke partij niet aan bijv. het CPB een alternatief plan, en aan de Studiedienst van het Ministerie van Financiën een alternatieve Miljoenennota zou vragen.

Het tweede voorstel gaat er vanuit, dat de participatie der burgers in de nationale democratie vergroot zal

⁸ R. Fossaert: „Le contrat socialiste”, Parijs 1969, blz. 108.

worden door de uitbreiding van de mogelijkheden voor lokale en regionale of functionele democratie. Het is niet zonder meer zeker, dat dit opgaat. De verschillende niveaus der democratie kunnen heel goed met elkaar concurreren. Thans wordt de lokale en de regionale democratie vaak verdrongen door de nationale democratie. Het omgekeerde lijkt ook mogelijk. Bijzonder principieel is ook de vraag naar de uitbreiding der functionele democratie. Vormt de SER een versterking van ons parlementaire stelsel, of is het een bedreiging ervoor? Moet de rol van de SER in de sociaal-economische wetgeving en in het beleid versterkt worden, of juist teruggedrongen?

Het antwoord op deze vraag hangt af van de soort democratie die men wenst. Het is duidelijk, dat in deze visie de regering, in casu de ministers van Sociale Zaken en Economische Zaken, niet één partner, het Parlement, maar twee partners hebben. De tweede partner is het georganiseerde bedrijfsleven. Zijn beide partners concurrenten? Zeker, in zoverre een minister die over het beleid onderhandelt met de SER niet van dag tot dag kan overleggen met het Parlement.

Onderhandelingen leiden tot afspraken, tot een quasi-contract, zegt Ellul⁹. Hoogstens kan men zo'n quasi-contract achteraf ter discussie stellen in het Parlement. Maar het is niet zo gemakkelijk een minister om te praten, die een unanieme SER achter zich heeft. Beter is het, dat het Parlement de minister machtigt binnen een bepaalde marge aan het onderhandelen te slaan. Het grote voordeel van deze procedure is, dat zij kan leiden tot een zekere consensus tussen de regering en de maatschappelijke organisaties over het te voeren beleid.

Het feit ligt er immers, dat het sociaal-economisch beleid maar voor een deel regeringsbeleid is. Arbeidsmarktbeleid, inkomenspolitiek, beleid gericht op sociale zekerheid of medezeggenschap, al deze onderdelen van het sociaal-economische beleid zijn zonder actieve medewerking der betrokkenen niet goed denkbaar. De actieve inschakeling van de SER bij de opstelling, maar ook bij de uitvoering van het beleid, kan deze actieve medewerking mogelijk maken.

Deze redenering mondt logisch uit in de inbedding van het sociaal-economisch beleid in een planning op middellange termijn, waarvan de voorbereiding een joint venture is van regeringsinstanties, als Planbureau en departementen met vakverenigingen en werkgeversorganisaties, en de uitvoering na aanvaarding door het Parlement weer zo'n joint venture wordt. Op deze wijze worden functionele en parlementaire democratie in één systeem ondergebracht.

Hoe aantrekkelijk deze opzet ook schijnt, er zijn zeer reële bezwaren aan verbonden. In de eerste plaats devalueert het de betekenis van het Parlement ten gunste van een verregaande invloed der producenten-organisaties. Het zou in ieder geval van grote betekenis zijn ook de consumenten-representanten erbij te betrekken.

De ervaring leert echter, dat de consument zich slecht organiseert. Beter is het het Parlement de zorg voor de consument toe te vertrouwen.

Een tweede bezwaar is, dat bij deze opzet een consensus verondersteld wordt, die er zelden is. Bovendien is er vandaag eerder een neiging tot een groeiende onenigheid over het te voeren beleid, dan een terugkeer tot de consensus der jaren vijftig. Bovendien zou men kunnen stellen, dat de democratie juist zou kunnen worden bevorderd door een veel kritischer benadering van het regeringsbeleid door belangengroepen die niet reeds bij de voorbereiding van dit beleid betrokken zijn geweest en daar hun compromissen hebben gesloten.

Ik moet toegeven te behoren tot degenen, die wel wat heimwee hebben naar de jaren van de consensus. Toch vrees ik, dat een realistische benadering daar voor de jaren zeventig niet meer op mag rekenen. Al te somber behoeft men daar nu ook weer niet over te doen. Men kan vaststellen, dat er ondanks belangrijke wrijfpunten (loonvorming, medezeggenschap) grote gebieden overblijven, waarover men het goed eens kan blijven.

Ook voor het centrale overleg geldt, dat er naast de zgn. *distributieve* onderhandelingen (waarbij wat de één wint door de andere verloren wordt) de *integratieve* onderhandelingen zijn (waarbij gezamenlijke doelstellingen worden verwezenlijkt)¹⁰. Men kan het in de Raad voor de Arbeidsmarkt zeer goed eens worden over het beleid en zodoende nauw met elkaar en met de regering samenwerken, en het tegelijkertijd erg oneens zijn over het inkomensbeleid. Het naast elkaar bestaan van integratieve en distributieve onderhandelingen kan een stuk bitterheid wegnemen uit de tegenstellingen, die normaal voortvloeien uit het onvermijdelijke touwtrekken over de verdeling.

Betekent dit het afzien van een sociaal-economische planning op middellange termijn? Het lijkt me niet. Wél moet men zich realiseren, dat een sluitende planning en een quasi-contract over de inkomens vooraf niet mogelijk zijn. Er zullen altijd belangrijke elementen in het sociaal-economisch beleid blijven, die ad hoc en door een zekere strijd moeten worden opgelost. Dat is jammer, en het komt de consistentie niet ten goede, maar het zou een illusie zijn te menen, dat vrije organisaties in een pluralistische maatschappij een consensus op wat langere termijn kunnen realiseren. De onenigheid is nu eenmaal de prijs, die het pluralisme vraagt.

W. Albeda

⁹ *L'illusion politique*, Parijs 1965 (met name de „Annexe”).

¹⁰ *Het onderscheid is van R. E. Walton en R. B. McKersie: „A behavioral Theory of Labor Negotiations”, New York 1965.*

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

1958-1968: vrij stabiele loonverhoudingen

Heel lang geleden — minister Roolvink was nog staatssecretaris van Sociale Zaken — heeft men in Nederland gepoogd de loonsverhogingen te bepalen op grond van de jaarlijkse produktiviteitsstijging. Dat was in de jaren 1959/1960. Het consequent vasthouden aan dat loonpolitieke uitgangspunt zou de loonverhoudingen in ons land sterk hebben beïnvloed. Gelukkig heeft men de dwaasheid van dat uitgangspunt ingezien.

Daarna kwam de theorie van de sterke en de zwakke bedrijfstakken naar voren. De gedifferentieerde loonpolitiek. Laten de sterke bedrijfstakken maar grotere loonsverhogingen betalen, dan komt het economische selectieproces vanzelf wel op gang. De factor arbeid zoekt — via de zgn. arbeidsmobiliteit — z'n weg wel naar de meest betalende industrieën.

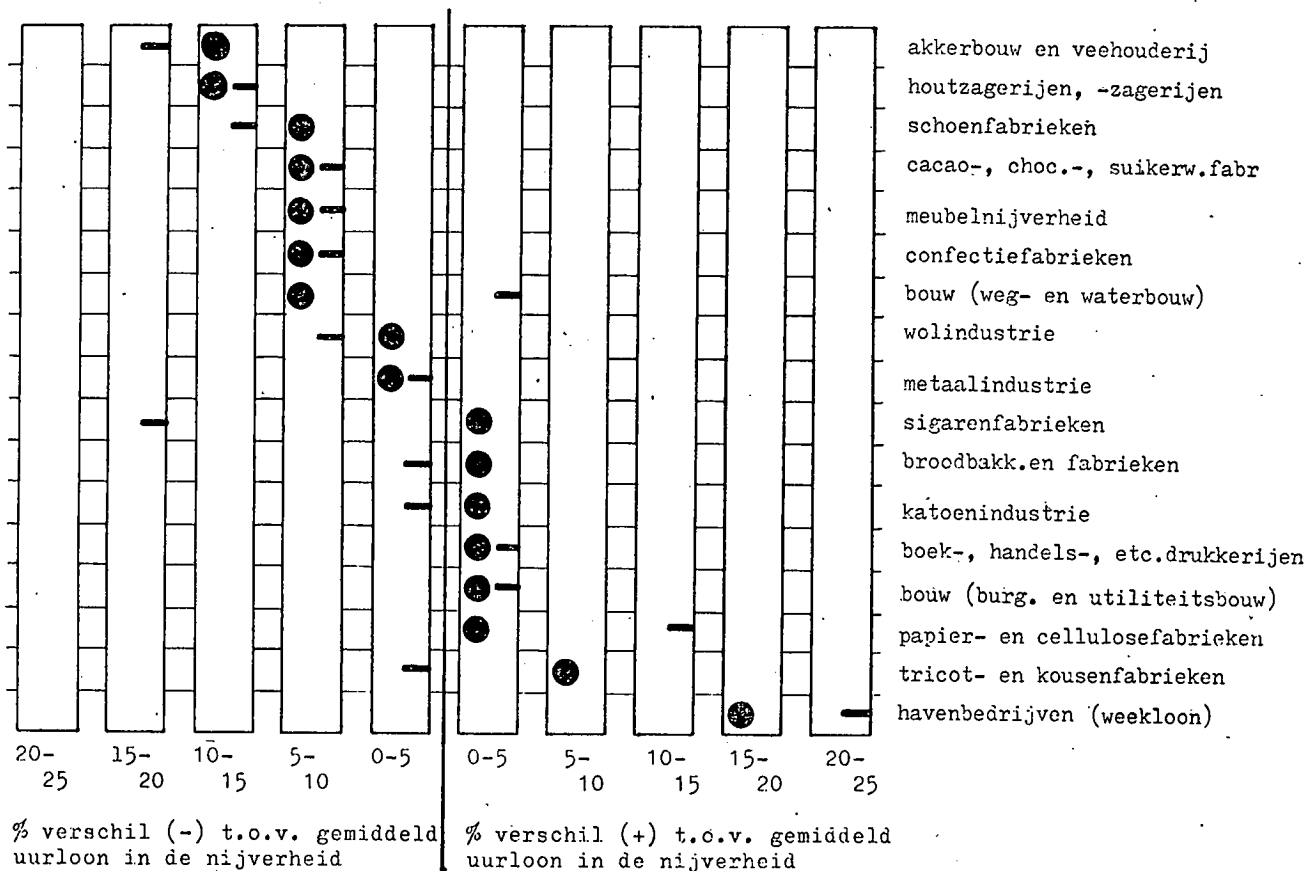
Langzamerhand raken we ook van die dwaasheid genezen. De arbeidsmobiliteit blijkt grotendeels op een fictie te berusten; van de loonverschillen zelf gaat maar een beperkte prikkel uit. Uit de praktijk blijkt, dat de loonverschillen tussen de bedrijfstakken onderling in de afgelopen tien jaar nauwelijks wijziging hebben ondergaan. Bedrijfstakken als de meubelnijverheid en de confectiefabrieken, die in 1958 met hun bruto uurloon 5 à 10% beneden het gemiddelde uurloon in de nijverheid lagen, hadden die zelfde positie in 1968. Enkele bedrijfstakken als de landbouw en de textielindustrie kregen een

iets groter nadelig verschil met het gemiddeld verdiende uurloon in de nijverheid; in de havenbedrijven kon de voorsprong iets worden vergroot. De weg- en waterbouw en de papierfabrieken vormen een uitzondering; beide haalden 10 à 15% in. Een uitzondering in ongunstige zin is de loonontwikkeling in de sigarenfabrieken. Van een niveau dat in 1958 iets boven het nijverheids-gemiddelde lag, is het uurloonpeil relatief 15 à 20% gedaald. Het ligt nu op het peil van de landbouw.

In de grafiek is de relatieve loonontwikkeling voor een groot aantal takken van nijverheid, alsmede voor de havenbedrijven en de landbouw weergegeven. De algemene indruk is, dat de loonverhoudingen in de periode 1958-1968 vrij stabiel zijn geweest. Uit de meest recente cijfers blijkt, dat de ontwikkeling van de verdiende lonen in de periode oktober 1968 - april 1970 geen verandering in de verhoudingen op bijgaande grafiek heeft gebracht. Het 'balletje' is bij het schuurtje gebleven. Wel is het duidelijk, dat er grote verschillen in uurinkomen tussen de werknemers bestaan. Door de loonbeweging in de havens en op de scheepswerven, maar ook door de gehele f.400-operatie, zullen die verschillen nú wel groter zijn geworden. In hoeverre dat een blijvend karakter zal hebben, moet nog blijken.

Jan Müller

loonverschillen 1958-1968

● = oktober 1958 — = Oktober 1968

Gastarbeiders en onze economie

DRS. J. J. E. ROOD*

Met bewondering las ik het artikel van Dr. H. Visser in *ESB* van 19 augustus jl., getiteld „Buitenlandse arbeidskrachten en de volkshuishouding”, waarbij de schrijver kanttekeningen bedoelt te plaatsen bij de economische paragraaf van de Regeringsnota buitenlandse werknemers¹. Als in het onderstaande wordt getracht iets op die kanttekeningen af te dingen wil dat niet zeggen, dat ik de grote lijn van zijn betoog niet volg. Integendeel, ik ben het vrijwel geheel eens met de door Dr. Visser verwachte, c.q. gewenste effecten op langere termijn van de inschakeling van buitenlandse werknemers in de Nederlandse economie. En dat lijkt mij het belangrijkste. Mijn opmerkingen betreffen in hoofdzaak de in het artikel gegeven visie op de (in ons land) optredende effecten op de korte termijn.

Dr. Visser is ontevreden over het uitgangspunt dat voor het in de Nota uiteengezette beleid wordt gekozen, nl. het exclusieve Nederlandse belang. Hij heeft de economische analyse van het migratieverschijnsel dan ook willen aanvullen m.b.v. resultaten van enkele Zwitserse en Duitse onderzoeken; hij heeft tevens het land van herkomst van de buitenlandse arbeiders in zijn beschouwingen betrokken. De paragraaf „Directe voordelen van internationaal forensisme” lijkt mij in dit verband een zeer goede benadering. Er zal weinig verschil van mening onder economen bestaan over de rationaliteit van de internationale mobiliteit van de factor arbeid veroorzaakt door beloningsverschillen, die samenhangen met verschillen in produktiviteit. De aanvulling zoals hier aangebracht had de Nota niet mistaan.

Ik kan het echter niet eens zijn met de conclusie, die in de volgende paragraaf („Conjuncturele invloed van het aantrekken van buitenlandse werknemers”) wordt getrokken. Die conclusie luidt, dat de hoogconjunctuur door de aantrekking van buitenlandse werknemers hoger wordt en de laagconjunctuur door hun vertrek wordt verdiept. Dit lijkt reeds op het eerste gezicht in strijd met de realiteit. De conjunctuur-stimulerende of verzwakkende werking uitgaande van het verbruik van de extra 15.000, die in de hoogconjunctuur netto toevloeien of hetzelfde aantal, dat in de laagconjunctuur vertrekt, lijkt nauwelijks noemenswaardig. Het bestedingspatroon van de nog recent binnengekomen immigranten kenmerkt zich door niet zo conjunctuur-gevoelige uitgaven aan primaire levensbehoeften, geen bestedingen aan duurzame gebruiksartikelen en een hoog spaarpercentage.

Als wij naar de investeringen kijken dan is eerder

een conclusie, die tegenovergesteld is aan die van Dr. Visser, voor de hand liggend, althans in de Nederlandse situatie. De Nederlandse overheid heeft in de periode na de tweede wereldoorlog de conjunctuur vrijwel onafgebroken gestimuleerd in een onverdroten streven naar volledige werkgelegenheid, door tegelijkertijd grote investeringsprojecten van buitenaf aan te trekken, een steunbeleid van zwakke bedrijfstakken door te voeren en zelf grote investeringen te verrichten. Het bedrijfsleven investeert in de huidige conjuncturele fase dat het een lieve lust is, en dat vrijwel onafhankelijk van de vraag of de factor arbeid in voldoende mate aanwezig is. De vraag die de schrijver zich stelt, nl. of de aangetrokken buitenlandse arbeidskrachten de krapte op de arbeidsmarkt helpen verminderen is niet reëel. Uiteraard doen zij dat. Een betere benutting van het bestaande produktieapparaat en dus een verhoogde produktie dragen bij tot beheersing van de conjunctuur. De aantrekking van buitenlandse werknemers is een gevolg van de hausse in investeringen. *Dr. Visser draait dus oorzaak en gevolg om, als hij stelt dat de toelating van buitenlanders de behoefte aan investeringen in complementaire produktiefactoren doet ontstaan.*

In de Nederlandse (in tegenstelling tot de Zwitserse) situatie kunnen de infrastructurele voorzieningen ten behoeve van de buitenlandse werknemers zeer beperkt worden gehouden. Uitstel van investeringen die inderdaad imposante bedragen zullen kunnen aannemen vindt plaats. Hierbij wreekt zich dus het feit, dat Dr. Visser zich baseert op Zwitsers onderzoek.

Al met al lijkt het mij duidelijk dat een hoge conjuncturele spanning, ontstaan en in stand gehouden door grote bestedingen in de consumptieve sfeer en aan investeringen, door de komst van de buitenlandse werknemers wordt verminderd. De buitenlandse werknemers, die overwegend in de industrie zijn tewerkgesteld, vervullen een additionele produktiefunctie die een essentiële invloed heeft op de totale produktie van de desbetreffende bedrijven. Hun komst kan daardoor een winst aan produktie opleveren, die groter is dan de gemiddelde arbeidsproduktiviteit, aldus de Nota in na-

* De heer Rood is verbonden aan het Directoraat-Generaal voor de Arbeidsvoorziening (Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid) als medewerker van de afdeling Internationale Arbeidsmarktzaken.

¹ „Nota buitenlandse werknemers”, Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1969-1970, Kamerstuk 10504, blz. 5-6.

volging van de SER. Ik meen dan ook dat Dr. Visser geheel abuis is als hij stelt, dat men van inschakeling van buitenlandse arbeidskrachten geen vermindering van inflatoire spanningen kan verwachten.

(Overigens is de veronderstelling van Dr. Visser aan het einde van deze paragraaf — vertrek in grote getale van buitenlanders door stijging van de werkgelegenheid in het land van herkomst — weinig realistisch.)

Effecten op langere termijn

Bij de bespreking van de effecten op langere termijn geeft Dr. Visser zijn optimistische visie op de onder invloed van immigratie gewijzigde kapitaal/arbeid-verhouding en de technische vooruitgang. Diepte-investeringen zullen niet achterwege blijven. Het gevaar van een algemene vertraging van de verbetering van de produktiemethoden in de volkshuishouding lijkt Dr. Visser niet zo groot. Waar het in dit verband echter om gaat — en daarbij volg ik de schrijver — is of de diepte-investeringen in bepaalde bedrijfstakken in voldoende mate worden verricht en/of de technische vooruitgang in sommige bedrijfstakken het tempo bijhoudt, dat in feite door de internationale concurrentieverhoudingen wordt gevraagd. In de bedrijfstakken met de relatief hoogste concentraties aan buitenlandse werknemers wordt aan beide eisen duidelijk niet voldaan, gezien het structurele karakter van de moeilijkheden, waarin vele bedrijven in die sectoren verkeren en de roep om steun, welke uit die hoeken klinkt. Het probleem van het sectorstructuurbeleid t.a.v. de marginale bedrijfstakken (vgl. hoofdstuk IV van *De Nederlandse economie in 1973*) heeft zodoende nog een extra dimensie gekregen.

Een planmatig herstructureringsbeleid, zoals Dr. Visser in navolging van Evers en Pronk bepleit, is inderdaad van groot economisch en sociaal belang voor ons land (en voor de ontwikkelingslanden). Volgens de even genoemde uitgave van het CPB kan de economische doelstelling van een sectoraal beleid van de overheid worden geformuleerd als de bevordering van een optimale allocatie van de beschikbare produktiefactoren over bedrijfstakken en projecten. Vervolgens wordt opgemerkt, dat de overheid, bij het nastreven van dit doel beperkt wordt door de omstandigheid, dat zij geen directe invloed kan uitoefenen op de ondernemersbeslissingen. Daar ben ik het niet mee eens. Het is denkbaar, dat de Nederlandse overheid verantwoordelijkheid aanvaardt op het vlak van de besturing van de maatschappelijke voortbrenging. Zij wil dit echter uit principiële overwegingen niet. Wel verleent zij financiële steun, op grote schaal zelfs: f. 850 mln. voor directe steun aan bedrijfstakken in 1970 (45% ervan is bestemd voor de landbouw, 36% voor de industrie en 19% voor de diensten).

Het huidige steunbeleid, afgezien van het positieve of negatieve effect op sanering, is er zeker niet op afgestemd ondernemingen die hun produkties naar het buitenland wensen over te brengen te stimuleren. De laatste tijd worden echter geluiden gehoord, die enige grondslag bieden voor een op te zetten herstructureringsbeleid. Den Uyl heeft onlangs geschreven² als punt van een Kernprogram waarop vooruitstrevenden zich kunnen oriënteren: „Opvoering van ontwikkelingshulp tot 2% van het nationaal inkomen in het bestek van een regeringsperiode. Deze 2% van het nationaal in-

komen dient mee te worden besteed ter financiering van die aanpassing van sociaal-economische structuur in ons land, die nodig is om de invoer uit ontwikkelingslanden te vergroten.” Naast deze uitspraak van een parlementariër heeft Minister Udink vorige maand een zeer interessant geluid in dit verband laten horen³. Hij zei:

„Nakoming van onze internationale verplichtingen door verlaging van de invoertarieven voor produkten uit de ontwikkelingslanden en door het aanvaarden van een algemeen preferentiesysteem voor hun eindprodukten en halfabrikaten, zal tot gevolg hebben, dat de concurrentie uit de ontwikkelingslanden op bepaalde sectoren van onze economie aanzienlijk in kracht zal toenemen en de daarin werkzame industrieën in moeilijkheden kan brengen. Sociaal onaanvaardbaar als het zou zijn deze bedrijven het gelag te laten betalen door een overigens noodzakelijke en onafwendbare ontwikkeling elders in de wereld, zal een herstructureringspolitiek moeten worden ontworpen die er op is gericht de ongunstige neveneffecten van een veranderde handelspolitiek op te vangen en te neutraliseren. Om dit doel te bereiken zou, stel ik mij voor, uit het ontwikkelingsbudget een fonds moeten worden gevormd, dat wordt aangewend om de door de sterker wordende concurrentie in hun belangen getroffen bedrijven te helpen zich aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen en zich toe te leggen op de produktie van die goederen, welk een hoger niveau van industrialisatie veronderstellen en beter passen in het industriële klimaat van ons land.”

Minister Udink denkt blijkbaar aan een soort IRC⁴, maar dan te financieren uit de ontwikkelingspot (!) in plaats van uit de begroting van Economische Zaken, waar de door de Minister bedoelde uitgaven m.i. thuis horen.

De arbeidsmarkteffecten van een dergelijk herstructureringsbeleid kunnen met de geijkte, door het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid toegepaste, maatregelen worden tegemoet getreden. Het nieuwe Europees Sociaal Fonds zal financieel kunnen bijspringen. Het lijkt nuttig, dat men zich per sector diepgaand afvraagt wat de functie is van de buitenlandse werknemers. Een eerste globale analyse van het belang dat de buitenlandse werknemers hebben voor de voortgang van de produktie in de afzonderlijke bedrijfstakken is opgenomen als bijlage V bij de regeringsnota. Is hun aanwezigheid oorzaak van uitstel van sanering, wat dan zal moeten blijken bij zwakke bedrijven in marginale bedrijfstakken, dan hoort in het planmatig herstructureringsbeleid of vooruitlopende daarop een algemeen verbod c.q. contingentering van de tewerkstelling van buitenlandse werknemers in dat bedrijf thuis.

Uitzonderingen op dit algemene verbod zouden kunnen worden gemaakt voor bijv. stagiaires, die voor hun opleiding in het Nederlandse bedrijf zijn.

J. J. E. Rood

(Zie naschrift op blz. 1176)

² J. M. den Uyl: *De smalle marge van democratie, in „Socialisme en Democratie”, nr. 7, augustus 1970.*

³ Drs. B. J. Udink: *„Het belang van een internationale ontwikkelingsstrategie”, toespraak Koninklijk Instituut voor de Tropen op 1 oktober 1970.*

⁴ *Industrial Reorganisation Corporation: met ruime financiële middelen uitgerust Brits overheidsinstrument ter bevordering van de industriële herstructurering. De opzet is voor Nederland zeker navolgenswaard. De uitwerking, die er door het Labour-bewind aan is gegeven is echter niet in alle opzichten voorbeeldig. De huidige kritiek op het instituut door de Conservatieven is dan ook niet helemaal ten onrechte.*

In grote trekken blijken Drs. Rood en ik het met elkaar eens te zijn, meer nog dan hij zelf denkt. Kritiek heeft hij op mijn behandeling van de conjuncturele aspecten van inschakeling van buitenlandse werknemers. Drs. Rood betoogt dat de invloed van de consumptieve vraag, uitgeoefend door het geringe aantal buitenlandse werknemers dat bij conjunctuurschommelingen netto verdwijnt of verschijnt, op de totale bestedingen in Nederland nauwelijks noemenswaard is. Over de omvang van deze invloed heb ik me niet uitgelaten. Blijven de schommelingen in de economische activiteit van de orde van grootte zoals ze de laatste jaren waren, dan heeft Drs. Rood ongetwijfeld gelijk. De theoretische mogelijkheid van grotere schommelingen, die dan door netto migratie versterkt worden, blijft bestaan. Of en wanneer deze mogelijkheid actueel wordt, vermag ik niet te zeggen.

Voorts worden infrastructurale in-

vesteringen (een bij mijn weten nog nooit bevredigend omschreven begrip, in dit verband kan misschien beter gesproken worden van gemeenschapsvoorzieningen) ten behoeve van buitenlandse werknemers beperkt gehouden, aldus Drs. Rood. Ik heb niet anders betoogd; op blz. 781 is duidelijk gesteld dat de Nederlandse situatie afwijkt van de situatie die in de Duitse en Zwitserse onderzoeken beschreven wordt. Waar zich het feit wreekt dat ik me op deze onderzoeken baseer, is me dan ook niet duidelijk.

Blijft het punt dat volgens Drs. Rood de inschakeling van buitenlandse arbeidskrachten het tekort aan arbeidskrachten doet verminderen. Voor zover de buitenlanders evenwel in stagnerende bedrijven werken, die dank zij hun aanwezigheid kunnen voortbestaan, binden zij arbeid en kapitaal, die anders ter beschikking zouden komen van ondernemingen in expanderende bedrijfstakken. Een tekort aan mensen en kapitaal in deze bedrijfstakken, en dus een inflatoire

spanning, wordt zo eerder versterkt dan verzwakt. Ook Drs. Rood acht, in het slot van zijn artikel, de mogelijkheid aanwezig dat de aanwezigheid van buitenlandse werknemers oorzaak is dat sanering van zwakke bedrijven uitgesteld wordt.

Dan nog het punt dat buitenlandse werknemers in grote getale naar hun land van herkomst zouden kunnen teruggaan wanneer daar de werkgelegenheid toeneemt. Deze mogelijkheid is inderdaad voor de totaliteit van de buitenlandse werknemers nog niet actueel; in een lange-termijnvisie moet men er toch rekening mee houden en voor enkele landen (bijv. Spanje) kan repatriëring van arbeidskrachten wel op korte termijn een rol gaan spelen.

Het verdere betoog van Drs. Rood vormt een waardevolle aanvulling op de opmerkingen van Drs. Pronk en mij. Zijn notities bij het regeringsbeleid en bij de uitlatingen van minister Udink verdienen instemming.

H. Visser

Belastingbesparing door levensverzekering

In mijn artikel „Belastingvoordelen van verzekering” in *ESB* van 18 maart 1970 heb ik o.m. gewezen op de mogelijkheid van belastingbesparing door middel van het sluiten van een gemengde verzekering ter aflossing van een gelijktijdig gesloten hypothecaire lening. Deze besparing wordt verkregen door gebruik te maken van de wetsbepaling, welke interest verkregen uit levensverzekering in het algemeen onbelast laat, terwijl de rente van de hypothecaire lening volgens de normale regels volledig op het overige inkomen in mindering mag worden gebracht. Het voordeel in de sfeer van de inkomstenbelasting wordt nog aangevuld voor degenen die vermogensbelasting betalen, omdat de waarde van de polis niet tot het belastbaar vermogen wordt gerekend, terwijl de hypothecaire lening als een normale schuld in aanmerking wordt genomen.

Inmiddels is mij gebleken dat door de nieuwe tarieven van de levensverzekeringmaatschappijen en de verruiming van de winstdeling mogelijkheden tot belastingbesparing zijn ontstaan welke van dien aard zijn, dat zij ruimere bekendheid verdienen. De techniek die daarbij wordt toegepast is in wezen gelijk aan die van de hypotheek met levensverzekering. In de plaats van de hypotheek verschijnt de polisbelening. De rente van de polisbelening mag zonder enige beperking als persoonlijke verplichting van het inkomen worden afgetrokken, terwijl de daarentegen met de

polis gekweekte rente volgens de huidige wetgeving onbelast is, indien gedurende meer dan vijf jaar een gelijkblijvende premie wordt betaald. Om een optimaal resultaat te verkrijgen dient men de polisbelening elk jaar te vergroten. Op deze manier kan men zelfs een éénmalige premie transformeren in een periodieke premie.

De hier bedoelde techniek kan het beste worden gedemonstreerd met behulp van een praktijkvoorbeeld, waarvan er velen in omloop zijn.

Uitgangspunt is een man die voor éénmalige belegging f. 10.000 beschikbaar heeft. Verondersteld wordt dat hij over de top van zijn inkomen 65% inkomstenbelasting betaalt en dat hij is aangeslagen in de vermogensbelasting (f. 6 per f. 1.000 vermogen). Deze man sluit nu een gemengde verzekering van f. 160.000 met recht op aandeel in de winst. De verzekeringsduur wordt gesteld op 10 jaar, doch de premie ad f. 23.008 wordt slechts gedurende 6 jaar betaald. Om de eerste jaarpremie van f. 23.008 te kunnen betalen, gaat hij direct een polisbelening aan voor:

- het verschil tussen f. 23.008 en de f. 10.000 welke hij ter belegging beschikbaar heeft;
- de rente van de polisbelening, welke bij vooruitbetaling voor één jaar is verschuldigd, verminderd met de belastingbesparing, welke wordt verkregen door de aftrek van die rente op het inkomen voor de heffing van de inkomstenbelasting, en door de aftrek van het vermogen van de polisbelening en van het bedrag van f. 10.000 dat tevoren wel werd meegeteld.

Jaar	Belening		Belenings- rente	Jaarpremie	Vermogens- belasting 6 ⁰ / ₁₀₀ 6	Besparing Inkomsten- belasting 65% 7	Totaal	Per saldo te betalen 9	Restant risicodekking 10
	Betreffende jaar	Totaal							
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1e jaar	13.145	13.145	789	23.008	139	513	652	10.652	146.855
2e jaar	23.498	36.643	2.199	23.008	280	1.429	1.709	1.709	123.357
3e jaar	23.856	60.499	3.630	23.008	423	2.359	2.782	2.782	99.501
4e jaar	24.219	84.718	5.083	23.008	568	3.304	3.872	3.872	75.282
5e jaar	24.587	109.305	6.558	23.008	716	4.263	4.979	4.979	50.695
6e jaar	24.962	134.267	8.056	23.008	866	5.236	6.102	6.102	25.733
7e jaar	1.983	136.250	8.175	—	878	5.314	6.192	6.192	23.750
8e jaar	2.014	138.264	8.296	—	890	5.392	6.282	6.282	21.736
9e jaar	2.045	140.309	8.419	—	902	5.472	6.374	6.374	19.691
10e jaar	2.076	142.385	8.543	—	914	5.553	6.467	6.467	17.615
					6.576	38.835	45.411		

Om de grootte van de polisbelening te vinden moet men een eenvoudige vergelijking oplossen t.w.:

$$B = \text{Premie} - f. 10.000 + iB - pB = q(B + f. 10.000)$$

waarin B = het bedrag van de belening;

i = rentevoet van B (stel 6%);

p = marginale percentage inkomstenbelasting;

q = tarief van de vermogensbelasting.

De vergelijking wordt dan:

$$B = 23.008 - 10.000 + 0,06 B - 0,65 \times 0,06 B = 0,006(B + 10.000).$$

Na uitwerking geeft dit $0,985 B = 12.948$ of $B = f. 13.145$.

Op overeenkomstige wijze wordt elk volgend jaar de verhoging van de polisbelening bepaald. Dit houdt in dat in het tweede tot en met het zesde jaar deze verhoging gelijk is aan de premie verhoogd met de totale beleningsrente van dat jaar en verminderd met de belastingbesparing van dat jaar. Voor het zevende tot en met het tiende jaar, waarin geen premie wordt betaald, is de verhoging beperkt tot de beleningsrente verminderd met de belastingbesparing. Op deze wijze krijgt men een resultaat als in de tabel is aangegeven.

De bedragen opgenomen in kolom 9 worden aan de levensverzekeringmaatschappij betaald, terwijl die in kolom 8 beschikbaar komen door vermindering van de belastingen. Per saldo wordt dus alleen in het eerste jaar f. 10.000 geïnvesteerd. In kolom 10 is opgenomen het verzekerd bedrag verminderd met de polisbelening opgenomen in kolom 3.

Aan het einde van het tiende jaar wordt het verzekerd bedrag uitgekeerd onder aftrek van de belening, zodat resteert f. 17.615. Dit bedrag wordt nog verhoogd met de winstbischrijvingen, welke volgens de verwachtingen in dit geval op f. 16.900 werden geschat, zodat in totaal f. 34.515 wordt verkregen na tien jaar uit een éénmalige belegging van f. 10.000. Dit komt neer op een netto belastingvrij rendement van ruim 13% per jaar (een dergelijk netto rendement is voor de betrokkene vergelijkbaar met een bruto rendement van 38%, waarover belasting verschuldigd is). Bij de beoordeling moet voorts in aanmerking worden genomen, dat bij overlijden van de verzekerde het kapitaal vermeld in kolom 10 wordt uitgekeerd, verhoogd met het reeds verkregen winstaandeel.

Het is nu interessant om na te gaan waar dit ongetwijfeld fraaie rendement vandaan komt.

Van het netto rendement van	f. 24.515
is verkregen door vermindering van:	
inkomstenbelasting	f. 38.835
vermogensbelasting	f. 6.576

totaal door belastingvermindering f. 45.411

zodat het verzekeringselement heeft gekost f. 20.896

Van dit laatste bedrag is naar schatting 15% nodig voor het risico, terwijl 85% beschikbaar is voor kosten en winst. Onder die kosten zit een provisie voor de tussenpersoon van circa f. 4.000, hetgeen een aardige beloning mag worden genoemd om iemand te bewegen f. 10.000 te beleggen. Daarvoor kan ook wel het hiervoor noodzakelijke rekenwerk worden verricht.

Het maximum aan voordeel geniet degene die aan

de top van zijn inkomen 70,5% belasting betaalt. Het rendement is dan 14% bij een tegemoetkoming uit de schatkist van circa f. 48.000. De techniek levert ook nog voldoende voordeel op als men 50% belasting over de top van het inkomen betaalt en geen vermogensbelasting betaalt. Het rendement, belastingvrij, is dan nog altijd circa 7,4%. Dit alles geldt voor personen van 40 jaar. Wie er op jongere leeftijd mee begint bereikt een hoger rendement, terwijl ouderen met een iets lager rendement genoegen moeten nemen. Voor de 40-jarige van het voorbeeld is de bezitsvormingspremie circa 450%. Bij 50% marginale inkomstenbelasting zonder vermogensbelasting is dit slechts 350%. Voor beide gevallen geldt echter, dat zij niet geheel aan de polishouder toevalt.

In tegenstelling tot de voordelen behaalbaar bij hypotheek met levensverzekering als aflossing, die voor de betrokkenen in het algemeen slechts eenmalig optreden, kan de hierboven beschreven techniek vele malen door één persoon worden toegepast.

In 1958 heeft de toenmalige minister van Financiën de vrijstelling van de rente uit levensverzekering verdedigd met het standpunt, „dat het in strijd met de werkelijkheid zou zijn, in die overeenkomst tevens een vorm van vermogensbelegging te zien”. Ik laat het gaarne aan de lezer over om te oordelen over de vraag of dit standpunt thans nog wel geldig is.

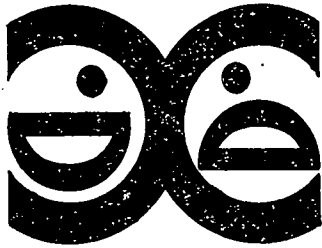
In mijn artikel in *ESB* van 18 maart 1970 heb ik een herziening van de fiscale wetgeving met betrekking tot dit punt bepleit. Volgens de bepalingen van het Besluit op de Inkomstenbelasting 1942 zou tot het inkomen worden gerekend: $10 \times 0,75 = 7,5\%$ van de uitkering ad f. 176.900 = f. 13.627, waarover bij een bijzonder tarief van 40% f. 5.307 aan belasting verschuldigd zou zijn. Dit is nog maar weinig in vergelijking met het offer, dat de Schatkist heeft moeten brengen (f. 45.411). Ik neig nu tot de oplossing waarbij het voordelig verschil tussen uitkering en betaalde premies als inkomen wordt beschouwd. In het voorbeeld is dit f. 38.852. Voor uitkeringen bij leven is dit eenvoudig en acceptabel. Voor uitkeringen bij overlijden zou men kunnen uitgaan van het verschil tussen de uitkering en de premies, welke tot de einddatum verschuldigd zouden zijn geworden.

Gelet op de moeilijkheden bij het vinden van hogere belastingopbrengsten, lijkt het niet overbodig de positie van de levensverzekering nog eens te bezien.

C. P. A. Bakker

* De heer Bakker is registeraccountant. Hij was van 1946 tot 1959 werkzaam op de accountantsafdeling van de Verzekeringskamer.

Maatschappij- spiegel

Industriële democratie in Scandinavië

Begin november werd in Oslo een conferentie gehouden met als thema: *A scandinavian approach towards industrial democracy*. Georganiseerd door de samenwerkende organen van werkgevers en werknemers in de Scandinavische landen en de produktiviteitsinstituten uit verschillende Europese landen (van Nederlandse zijde was de Commissie Opvoering Produktiviteit van de SER vertegenwoordigd) is drie dagen meer gerefereerd dan gesproken over de Scandinavische benadering van het vraagstuk van de industriële democratie, medezeggenschap e.d.

Hoewel de organisatoren duidelijk de bedoeling hadden de conferentiegangers een mooi beeld mee te geven van de „industrial relations” in de noordelijke landen (Zweden, Denemarken, Noorwegen), werd deze ballon al op de eerste dag doorgeprikt door één van de deelnemers die zich had verstout een blik te werpen op een plaatselijke krant. Deze meldde een wilde staking van de tramconducteurs in Oslo, die inmiddels al twee weken aan de gang was. De vraag hoe dat nu weer te verklaren was, viel wel wat rauw op de maag. De conferentie kreeg mede daardoor een minder glad, doch wel interessanter verloop. De Scandinavische werkelijkheid bleek minder mooi — wat niet wil zeggen: minder belangwekkend — te zijn dan het beeld dat uit de „papers” naar voren kwam.

Opvallend bleken de overeenkomsten met de discussies die hier te lande worden gevoerd over medezeggenschap en democratisering. Om nog even terug te keren naar de tramstaking. Een student, die om redenen van bijverdiensten zijn smoezelige plunje van tijd tot tijd verwisselde voor een keurig conducteurspak, had het hier al gebracht tot erkend stakingsleider („Zo ver reikt nu de hand van voorzitter Mao”, zou Rotterdams

burgervader verschrikt uitroepen ...). Trouwens, in heel Scandinavië neemt de frequentie van wilde stakingen het laatste jaar duidelijk toe. In Denemarken telde men er in het voorjaar ruim 200. Dat is te meer opmerkelijk, omdat de vakbeweging in Scandinavië het overgrote deel der werknemers onder haar leden mag rekenen. Vele vakbonden hebben een organisatiegraad die de 90% overschrijdt.

In dit verband is het van belang de wilde staking in herinnering te roepen, die vorig jaar rond de jaarwisseling zes weken het werk heeft stilgelegd in de ijzerertsmijnen van Noord-Zweden (Kiruna en omgeving). De naam Kiruna heeft in de industriële verhoudingen in heel Scandinavië een zeer speciale betekenis gekregen. Arbeiders in deze staatsmijnen kwamen in opstand tegen de onmenselijke omstandigheden — veel stof en lawaai en een zeer „stress”-achtig tariefsysteem (MTM) — waaronder zij hun werk moesten verrichten. Dank zij een kolossale inzameling van kerken, vakverenigingen en particulieren uit Zweden, Noorwegen en Denemarken (de Kerstsfeer droeg het hare ertoe bij gevoelens van een soort verbondenheid op te roepen!) heeft de staking zo'n ongemeen fel en langdurig karakter kunnen aannemen.

Het interessante was dat de staking zich vooral kante tegen de werkomstandigheden en niet tegen een te lage beloning. De lonen die daar verdiend worden, behoren tot de hoogste in Zweden (f. 25.000 tot f. 28.000!). De Tayloriaanse tariefsystemen zijn door deze Kiruna-staking bij de meeste arbeiders nog minder populair dan zij al waren. In ieder geval kan deze staking als een ommekeer beschouwd worden — en dat geldt voor geheel Scandinavië — in het denken over industriële verhoudingen, industriële democratie e.d. Waar deze ommekeer toe zal leiden is op dit moment moeilijk te zeggen. Wel is duidelijk dat grote groepen werknemers het begrip werkomstandigheden anders zullen definiëren dan vele bedrijfs sociologen en -psychologen gewoon zijn te doen, al het gepraat over de exclusieve instrumentele werkoriëntatie van de werknemers ten spijt.

Om de sfeer aan te geven van de bezwaren die door vele werknemers in de mijnen naar voren werden gebracht, kan misschien een citaat uit het boek van de schrijfster Sara Lidman *Gruva* (De mijn) dienst doen. Dit boek is de neerslag van een reportage en interviews die zij in de

herfst van 1967 over de situatie in de Noordzweedse mijnen heeft gemaakt. Het heeft, verschenen in 1969, een belangrijke invloed gehad op de bewustmaking van de arbeiders. Zij laat in één van haar beschrijvingen een arbeider aan het woord:

„In ons systeem kunnen wij het nooit beter krijgen dan wij het nu hebben, MAAR WIJ HEBBEN HET NIET GOED (hoofdletters van Lidman — BP). Dan mogen ze in het buitenland nog zo veel opscheppen over de Zweedse welvaart! Mijn huis is fantastisch, ik heb een badkamer, wc en koelkast. MAAR DAAR GAAT HET NIET OM. Ik heb geen menswaardig bestaan wanneer ik er weer een boot, diepvriezer of bar bij heb. Het is heel wat anders(...). Het is dat ik, wij allemaal, mijn kameraden, elke werker in Zweden is buitengesloten van de samenleving. Wij zijn onvrij, onwetend, machteloos”¹.

Het zou te ver gaan de industriële verhoudingen in Scandinavië uitsluitend als gekarakteriseerd door wilde stakingen te noemen. De als grollig bedoelde — en enige — bijdrage van de IJslandse delegatie („onze voorouders hebben niet voor niets deze contreien verlaten, wij hebben meteen de eerste democratie van de wereld gevestigd”) maakte er helemaal een karikatuur van. Uit hun sagas (bijv. Njál's saga) blijkt overigens wel dat dat — letterlijk — de democratie van de niet zo botte bijl was!

Kenmerkend voor de relatie werkgevers/werknemers is een zo groot mogelijke scheiding van verantwoordelijkheden. Ook de overheid heeft in dit systeem een duidelijk eigen verantwoordelijkheid. Vóór de hernieuwing van de CAO's komen de toporganen van werkgevers en werknemers bij elkaar om te proberen de grote lijnen vast te stellen. Als de onderhandelingen willen vlotten, komt er als resultaat een — wat men noemt — hoofdovereenkomst uit, waarin héél globaal de economische mogelijkheden worden genoemd en waarin verder de procedures worden afgesproken die men in de instrumentering naar het niveau van de bedrijfstakken, vakverenigingen en bedrijven wil hanteren. Er is grote ruimte gelaten voor de afzonderlijke bonden én de vakorganisaties op bedrijfsniveau om deze procedures concreet inhoud te geven in de vorm van beloningssystemen, werkoverleg, klachten e.d.

De regering houdt zich zo veel mogelijk afzijdig van deze onderhandelingen. Wel probeert zij — m.b.v. een

¹ Sara Lidman: „Gruva”, Stockholm 1970, derde druk, blz. 82/83.

deskundige economencommissie — aan te geven wat volgens haar de economische mogelijkheden zijn. In het betrekkelijk uitzonderlijke geval dat de partijen in het overleg tot resultaten komen die — naar de opvatting van de regering — het politiek en economisch mogelijke overschrijden, kan zij via bemiddelingsprocedures en — in het ergste geval — dwingende maatregelen het resultaat van het overleg negeren en zelf de belangrijkste elementen uit de arbeidsvoorwaarden vaststellen. Het moge duidelijk zijn, dat zij in dit systeem van vrije loonpolitiek dit middel slechts bij hoge uitzondering zal willen gebruiken. De partners hebben immers — goed georganiseerd als zij beide zijn — genoeg belangenverschillen om een ook voor de regering aanvaardbaar resultaat te bereiken².

Zou men de industriële verhoudingen in het modieuze modellenjargon willen karakteriseren, dan zou men het beste kunnen spreken van een *coalitiemodel*. Dit houdt in dat men vanuit een in principe onafhan-

kelijke stellingname en eigen verantwoordelijkheid coalities met de andere partij — waar men uiteraard in enigerlei vorm mee moet samenwerken — aangaat. De samenwerking vindt institutioneel haar begrenzing in de articulatie van de eigen belangen en opvattingen. De instrumentering op het niveau van het bedrijf gebeurt in een — ook nadat de CAO's zijn afgesloten — bijna dagelijks contact tussen de bedrijfsleiding en de door en uit de werknemers in het bedrijf gekozen vertrouwensmannen. De vakbond is dagelijks nodig en zichtbaar aanwezig in de bedrijfssituatie.

Deze coalitieconstructie belet — als gezegd — niet allerlei vormen van samenwerking. Juist de laatste jaren zijn werknemers en werkgevers — in zgn. samenwerkingsorganen — nogal druk met het vraagstuk van de industriële democratie. Daarin passen ook de experimenten met gedeeltelijk zelfbesturende groepen aan de basis (socio-technische systemen) die in Noorwegen aan de gang zijn en waarover ik in mijn vorige Maatschappij-

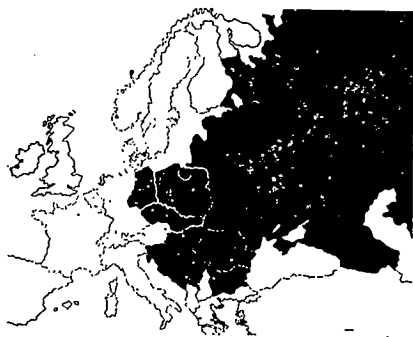
spiegel schreef³. Het is nog te vroeg om al een definitief oordeel uit te spreken over deze experimenten. Wel kan nu al gezegd worden dat zij moeilijk vervangend kunnen zijn voor alle aanspraken op betere werkomstandigheden, meer beslissingsmacht, e.d. die van de kant van de werknemers (zullen) worden gesteld. Dat zij daarvoor door sommigen worden gehouden, duidt naar mijn opvatting op kortzichtigheid. De beperkte grenzen waarbinnen deze experimenten moeten worden gehouden, is daarvoor al een duidelijke aanwijzing. Om van wilde stakingen nog maar niet te spreken.

Bram Peper

² *Over de Scandinavische, en vooral Noorse, industriële verhoudingen en experimenten in industriële democratie hopen J. J. Ramondt en ik binnenkort uitgebreider te kunnen rapporteren.*

³ „ESB” van 4 november 1970.

Oost-Europa kroniek

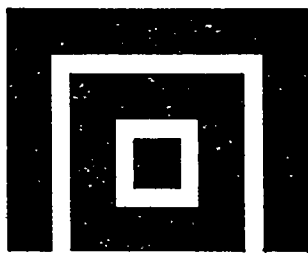

Samengesteld door de afdeling *Balanced International Growth* van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Nederlandse Economische Hogeschool.

Centraal geleide stelsels en het ontwikkelingsvraagstuk (I)

Op 17 oktober jl. heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de definitieve tekst bekrachtigd van de internationale strategie voor het Tweede Ontwikkelingsdecennium.

Wij vonden dit een goede gelegen-

Ontwikkelings- kroniek

heid om in een gecombineerde Oost-Europa kroniek / Ontwikkelingskroniek eens na te gaan hoe Oost-Europa en China het ontwikkelingsvraagstuk van de Derde Wereld analyseren. Het is een logische stap vervolgens na te gaan welke de doelstellingen en middelen zijn van beider economische politiek t.a.v. de ontwikkelingslanden, hetgeen in een tweede aflevering van deze gecombineerde kroniek zal geschieden.

Het traditionele Sowjetrussische industrialisatiemodel

Het traditionele model is theoretisch

ontwikkeld in de uit wetenschappelijk oogpunt zo belangrijke jaren twintig van deze eeuw. In het uiteindelijk in 1929 ingevoerde en in latere jaren onevenredig verzwaarde model is het wetenschappelijk karakter nog slechts rudimentair terug te vinden in een reeks ideologisch gedetermineerde „wetmatigheden” voor een socialistische economie”. Kenmerken van dit model waren:

1. Het streven naar een maximaal groeitempo.
2. Een economische politiek, opgesteld en in de uitvoering ervan beheerst door een sterk gecentraliseerd en gedetailleerd planningssysteem. Zulks werd mogelijk gemaakt door het gemeenschaps-eigendom van de produktiemiddelen.
3. Ongenuanceerde prioriteit van de industriële sector over de agrarische sector en de transportsector.
4. Ongenuanceerde prioriteit van de produktiemiddelenindustrie over de consumptiegoederenindustrie.
5. Industrialisatie gericht op een zo hoog mogelijke graad van zelfvoorziening (Rusland omringd door een zee van vijanden).

Het geforceerd hoge industrialisatie-

tempo en de eenzijdige gerichtheid op de ontwikkeling van zulke industrieën als de kolen-, staal- en aardolie-industrie, de elektriciteitsvoorziening en de zware-machinebouw hebben de economische groei van de Sowjet-Unie een sterk onevenwichtig en overspannen karakter gegeven. Een opeenvolging van knelpunten was het gevolg. Dit werd verergerd door de omstandigheid dat bovengenoemde industrieën gekenmerkt worden door belangrijke externe effecten. Daar staat tegenover, dat die knelpunten een eenvoudige praktische aanwijzing kunnen vormen voor de externe effecten en bijgevolg voor voordelige aanwendingsrichtingen van investeringsmiddelen. Het uit de weg ruimen van knelpunten op deze wijze kan als een grove en partiële benadering van dynamische doelmatigheid worden opgevat. Dat wil zeggen, als we de nadelige effecten van een verwaarlozing van de lichte industrie, de landbouw, het transport en de buitenlandse handel buiten beschouwing laten¹.

De traditionele Sowjetrussische visie op het ontwikkelingsvraagstuk

Deze traditionele visie, na de oorlog aanvankelijk bepalend voor de visie van geheel Oost-Europa, werd overheerst door het klassevraagstuk, maar dan in het internationale perspectief. Dat leidde tot weinig bruikbare generalisaties. De gevoelde verwantschap met de eigen economische historie en de gebrekkige analyse van de politiek van economische ontwikkeling in eigen land maakten, dat men de oplossing van het ontwikkelingsvraagstuk zag in de toepassing in ontwikkelingslanden van het eigen traditionele model.

Er zijn verscheidene redenen te noemen die zulks minder doelmatig zouden maken. *Ten eerste* vereist het de aanvaarding van de beschreven volledig centraal geleide economie. Een noodzakelijke doch voldoende voorwaarde voor een doelmatige opstelling en uitvoering van een economische politiek.

Ten tweede heeft het achterstelling van de agrarische sector tot gevolg. Bij het inwerking treden van het eerste vijfjarenplan in 1929 had de Sowjet-Unie nog een voedseloverschot. Gedurende de gehele industrialisatieperiode heeft zij ingeteerd op de capaciteit tot het voortbrengen van een voedseloverschot, incl. die tot het produceren van agrarische producten voor industriële verwerking. Ontwik-

kelingslanden, in het bijzonder het overbevolkte Azië, ontbreekt het zelfs aan capaciteit te voorzien in de meest elementaire agrarische behoeften.

Ten derde veronderstelt de prioriteit van de produktiemiddelenindustrie over de consumptiegoederenindustrie een in een bepaalde verhouding verlopende daling van de produktiviteit van kapitaal in deze sectoren. Zo'n daling is theoretisch houdbaar, noch empirisch aantoonbaar². In een open economie, kenmerkend voor ontwikkelingslanden en met name van levensbelang voor die in Afrika, is een dergelijke produktiestructuur verspilling. Een autarkische ontwikkelingspolitiek miskent de voordelen van een internationale arbeidsverdeling.

Ten vierde zijn de toegepaste administratieve planningmethoden qua efficiency inferieur aan de moderne, meer flexibele planningmethoden, welke meer recht doen wedervaren aan het kenobject van de economie: het keuzevraagstuk.

Deze overwegingen op het economische vlak hebben er mede toe bijgedragen dat de belangstelling van de Sowjet-Unie voor ontwikkelingslanden wellicht intensiever is dan die in omgekeerde richting.

Veranderingen in de Oosteuropese visie op het ontwikkelingsvraagstuk

Eigenlijk al na de naoorlogse herstelperiode, 1945-1950, werd de Sowjet-Unie geconfronteerd met de nadelige gevolgen van een letterlijke transplantatie van haar ontwikkelingsmodel op de economieën van de Oost-centraal-europese landen. Enige jaren later moest ook China dat inzien. Tal van Oosteuropese economen, aanvankelijk Polen en Hongaren, maar sinds enige jaren ook Russen, zoals Kuz'min en Kollontai, hebben de traditionele visie verlaten en bezien het ontwikkelingsvraagstuk vanuit de ontwikkelingslanden zelf.

Deze erkenning van de eigen problematiek der ontwikkelingslanden vindt men bijv. duidelijk tot uitdrukking gebracht in een recente discussie over planningvraagstukken in de Derde Wereld. Uitgangspunt bij deze discussie is een artikel van Kollontai³, waarin deze vaststelt dat in de ontwikkelingslanden planning als beginsel is aanvaard, maar dat de toepassing ervan nog tal van problemen geeft. Evenals andere deelnemers aan de discussie wijst hij erop, dat de planning in de ontwikkelingslanden

onderscheiden moet worden van de socialistische planopstelling en van de kapitalistische programmering.

Gegeven de sociale en economische structuur van de ontwikkelingslanden acht Kollontai het onvermijdelijk, dat er sectoren in de economie zullen zijn waarin particuliere bedrijven zullen overheersen en waar het marktmechanisme de regulator zal zijn. In het belang van de werkgelegenheid wordt ontwikkeling van klein-industrie en het gebruik van arbeidsintensieve technieken aanbevolen.

Ook een meer nauwgezette analyse in de Sowjet-Unie van aspecten van de eigen economische ontwikkeling, bijv. m.b.t. de verhouding kapitaal-arbeid in het productieproces, kan een interessante bijdrage leveren tot de oplossing van het ontwikkelingsvraagstuk. Zulks is in ieder geval doelmatiger dan het transplanteren van complete modellen. Er is reeds een aantal interessante westerse studiës over deze aspecten van de economische ontwikkeling van de Sowjet-Unie⁴.

In de Sowjet-Unie is in het verleden een drietal methoden toegepast⁵ om de schaarse middelen, kapitaal en geschoolde arbeid, zo doelmatig mogelijk te gebruiken. *Ten eerste* de toepassing van een tweeledige technologie. Evenals de ontwikkelingslanden nu, zij het in minder ernstige mate, vooral in vergelijking met Azië, stond de Sowjet-Unie voor de keus de werkgelegenheid te vergroten door de toepassing van arbeidsintensieve technieken of een snelle economische groei mogelijk te maken door de toepassing van kapitaalintensieve technieken. In de bedrijfstakken met hoge prioriteit, die tevens de meest kapitaalintensieve zijn, gebruikte men de meest moderne technieken, ontwik-

¹ Zie o.a. N. T. Dodge, C. K. Wilber: *The relevance of Soviet industrial experience for less developed economies*, in „Soviet studies”, vol. XXI, januari 1970, no. 3; blz. 330-350.

² H. C. Bos: *Development planning by East as an example for South*, in „Higher Education and Research in the Netherlands”, vol. XI, no. 4, 1967. NEI-Reprint series no. 34. (Inaugurale rede).

³ „Problems of Economics”, mei 1970.

⁴ Zie o.a. H. Rosovsky (ed.), „Industrialisation in two systems”, New York 1966.

⁵ N. T. Dodge, C. K. Wilber, op. cit.

keld in westelijke landen met een geheel andere verhouding tussen productiefactoren. Daarnaast gebruikten in de complementaire activiteiten primitieve arbeidsintensieve methoden. Aldus en door formulering van de taakstellingen per eenheid kapitaal i.p.v. per man trachtte men de afwijkende factorverhoudingen te compenseren. De lage scholingsgraad van arbeid werd ondervangen door gecompliceerde handelingen te ontleden in een reeks eenvoudige en deze over de arbeiders te verdelen.

Ten tweede de toepassing op grote schaal van ploegendienst, waardoor de waarde van de kapitaal-coëfficiënt in de kapitaalintensieve bedrijfstakken werd verlaagd.

Ten derde de nadruk op een zeer grote omvang van kapitaalintensieve bedrijven en binnen de bedrijven op een hoge mate van verticale integratie (i.v.m. de slechte infrastructuur) en specialisatie, gekoppeld aan een zeer beperkt assortiment (vereenvoudiging).

Ten vierde de invoering op zeer grote schaal van beroepsonderwijs en -training binnen de organisatie van het modern opgezette bedrijf. Zelfs op zo'n schaal en zo intensief, dat dit leidde tot overbemanning en dat schade ontstond aan machineparken. Het scholingseffect werd belangrijker geacht en bovendien was het een goedkope wijze van gericht onderwijs.

Het is evenwel niet geheel duidelijk in hoeverre de vruchtbaarheid van deze methodologie afhankelijk is van de instituties van de klassieke centraal geleide economische politiek en de daarop geënte planningmethoden. Binnen dit kader was economische doelmatigheid niet direct relevant. Men moet namelijk ook bedenken, dat deze methodologie ook tot grote verspillingen heeft geleid.

De Rus Kuz'min heeft enige jaren geleden aan de kapitaal-arbeidsverhoudingen in de industrie in Aziatische ontwikkelingslanden en aan de relatieve positie van het groot- en kleinbedrijf veel aandacht besteed⁶. De keuze van investeringscriteria tegen de achtergrond van het werkgelegenheidsvraagstuk speelt hierbij een overwegende rol. Er zijn weliswaar enkele concrete gevallen (leer, zeep) waarin het kleinbedrijf de voorkeur moet genieten boven de fabriek, maar de belangrijke rol die het kleinbedrijf in het ontwikkelingsproces kan spelen ligt in de tijdelijke complementariteit met de fabriek en het grootbedrijf, vooral in de overheids-

sector, in de vorm van „sub-contracting” of d.m.v. „industrial estates”. Voorlopig kunnen de schaarse investeringsmiddelen dan gericht worden op „belangrijker industrialiseringsprojecten.

Vergeleken met de traditionele houding van Sowjetrussische economen t.a.v. het kleinbedrijf, in tegenstelling tot de traditionele houding van China, kan dergelijk meer empirisch gericht werk als illustratief beschouwd worden voor de meer doelmatige aanpak. Ontwikkelingslanden zijn niet zozeer gebaat bij het forceren van een historisch-materialistische ontwikkeling, die is voortgesproten uit de unieke ervaringen van een, in feite, westers land⁷.

De visie van China op het ontwikkelingsvraagstuk

Hoewel de Sowjet-Unie en China beide een revolutionair verleden hebben en beide een socialistisch sociaal-economisch systeem bezitten, heeft de Sowjet-Unie vanuit het standpunt der ontwikkelingslanden thans meer gemeen met het rijke Westen dan met het arme Zuiden.

Beide variëteiten van industriële samenleving gaan, globaal gezien, sociaal-economisch meer en meer op elkaar gelijken en verweven zich op het gebied van internationale economische betrekkingen steeds sterker.

Ook op het gebied van de handels- en hulpverleningspolitiek hanteren zij globaal dezelfde middelen, zoals nog zal blijken. Het is velen al duidelijk geworden, dat het juist deze politiek is die thans het belangrijkste economische knelpunt vormt in het ontwikkelingsproces. Vroeger waren dat meer de absorptiecapaciteit en de besparingen van de ontwikkelingslanden zelf.

China is zelf een ontwikkelingsland, bondgenoot in de armoede en grotendeels agrarisch. In 1952, aan het begin van zijn industrialisatie, was de industriële positie van China labieler dan de Russische in de jaren '20. Aangezien zijn bevolking volgens dezelfde vergelijking vier maal zo groot en de graanproductie twee maal zo groot was, moge het duidelijk zijn, dat China met zijn overbevolkte, in armoede gedompelde, onder grote verborgen werkloosheid lijdende plateland slechts een fractie kon opbrengen van de besparingen van de Sowjet-Unie.

China heeft van 1950-1960 uitgebreide hulp van de Sowjet-Unie ont-

vangen, veelal in de vorm van compleet uitgeruste fabrieken plus technische bijstand. Deze complete installaties waren voor een belangrijk deel indirect afkomstig uit de geïndustrialiseerde Oost-centraaleuropese landen. De snelle industrialisatie die mede hierdoor op gang kwam, concentreerde zich evenwel in de kustgebieden, was gericht op sterke ontwikkeling van de zware industrie, ten koste van de infrastructuur en de landbouw. De grote mate van centralisatie was in tegenspraak met de lange Chinese traditie van regionaal beheer⁸.

Aangezien Mao het „westerse” Sowjetrussische model voor China ongeschikt achtte, formuleerde hij in 1956 een nieuwe economische politiek met als motto „lopen op twee benen”. Daarin lag de nadruk op een evenwichtige ontwikkeling van landbouw en industrie, van zware en lichte industrie, van klein-, middelgroot- en grootbedrijf en van kapitaalintensieve en arbeidsintensieve productietechnieken⁹. De koers naar een meer evenwichtige regionale politiek lag eigenlijk al besloten in de traditie van regionaal zelfbeheer, een aspect van het ideaal van „self-reliance”.

Deze principiële economische politiek werd nader uitgewerkt en gekwantificeerd in het tweede vijfjarenplan (1957-1962), bekend geworden als „de grote sprong voorwaarts”. De mislukking van deze sprong lag niet in de ongerijmdheid van de strategie, maar in irrealistische, foutieve planning, in een verkeerd gebruik van de beschikbare instrumenten van economische politiek en in de stopzetting van de Russische hulp.

⁶ S. A. Kuz'min: *The developing countries: Employment and capital investment*, „Problems of Economics”, vol. XI, no. 10-11, februari-maart 1969 (oorspr. Moskou 1965).

⁷ Zie voor de gewijzigde Sowjet-visie op het ontwikkelingsvraagstuk ook: E. Kridl Valkenier: *Recent trends in Soviet research on the developing countries*, „World Politics”, vol. XX, juli 1968, no. 4.

⁸ Zie o.a. E. Zürcher: *Peking, Moskou en de Derde Wereld*, in „Internationale Spectator”, jaargang XXIII, no. 4, 22 februari 1969.

⁹ Zie bijv. N. Spulber: *Contrasting economic patterns: Chinese and Soviet development strategies*, in „Soviet Studies”, vol. XV, juli 1963, no. 1.

De strategie geformuleerd in „lopen op twee benen” betekent het streven naar een effectief gebruik van de verborgen werkloosheid op het platteland, waardoor de latente besparingen van de „produktieve” beroepsbevolking getransformeerd worden in reële besparingen¹⁰.

Deze alternatieve ontwikkelingsstrategie, begeleid door een agressieve sociale psychologie en ideologie, en de koloniale kwestie in Noord-Azië zijn de belangrijkste oorzaken geweest voor de stopzetting van de Sowjetrussische hulp. De koppeling van economische samenwerking en politiek, eveneens kenmerkend voor het Westen, heeft in China het vertrouwen op de eigen kracht (self-reliance) als leidend ideaal versterkt. Ook de visie op het ontwikkelingsvraagstuk wordt hierdoor in overwegende mate bepaald.

Het zou evenwel jammer zijn als China dezelfde fout zou begaan als de

Sowjet-Unie, namelijk door ideologische starheid zijn model als universeel geldig voor ontwikkelingslanden, te pousseren. Ook deze weg is het resultaat van historische, culturele en sociaal-economische factoren die maar ten dele zijn terug te vinden in andere ontwikkelingslanden, zij het in meerdere mate in Azië dan in Afrika of Latijns-Amerika.

Een internationale ontwikkelingsstrategie

Het moge duidelijk zijn, dat het ontwikkelingsvraagstuk niet is op te lossen door de aanprijzing van allochtone westerse, Sowjetrussische of Chinese, complete ontwikkelingsmodellen, als gold het de universaliteit van wiskundige axiomata. De ernst van het vraagstuk vraagt om een internationale bundeling van alle beschikbare relevante kennis en ervaring.

Het materiële onvermogen van de ontwikkelingslanden, de grote invloed van de economische beslissingen van de rijke landen op hun economische structuur en de noodzaak de schaarse middelen internationaal zo doelmatig mogelijk aan te wenden, vragen om de formulering van een internationale ontwikkelingsstrategie. Deze ontwikkelingsstrategie dient te worden uitgevoerd met internationale, regionale en nationale middelen, wil zij doelmatig zijn. Een aanzet tot zo'n strategie is de internationale ontwikkelingsstrategie voor het tweede ontwikkelingsdecennium, 1970-1980. Deze is, in samenwerking met de regionale commissies en de gespecialiseerde organisaties van de Verenigde Naties, opgesteld door de Commissie voor

¹⁰ R. Nurkse: „Problems of capital formation in underdeveloped countries”, New York 1957, blz. 37.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Financiën
t.b.v. de Afdeling Comptabiliteit

plv. hoofd (mnl./vrl.)

die te zijner tijd het hoofd van de afdeling zal kunnen opvolgen.

Taak: dagelijkse leiding van de afdeling: houden van toezicht op een volledige ontvangst van middelen en op rechtmatigheid, juistheid en tijdige afwikkeling van vorderingen en schulden; doen voeren van de boekhouding van het ministerie en opmaken van diverse overzichten; doen berekenen, betaalbaar stellen en administreren van salarissen inclusief de daarmede in verband staande werkzaamheden; doen verrichten van werkzaamheden, verband houdend met de Rijksambtenarensparregeling.

Vereist: doctoraal examen economie; ervaring in soortgelijke functie(s) bij de Overheid.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 2798,- per maand.

Bij opvolging van het hoofd van de afdeling is een promotiemogelijkheid tot max. f 3372,- per maand aanwezig.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 0-6499/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering en 2,78% nacalculatie.

Ontwikkelingsplannen van de V.N. Deze Commissie is gevormd uit deskundigen uit 17 landen; voorzitter is Prof. Dr. J. Tinbergen¹¹.

Ondanks het vele wetenschappelijke werk aan de opstelling besteed is het uiteindelijke rapport om politieke redenen onbevredigend. De door de Algemene Vergadering aangenomen tekst is zelfs vrijblijvend voor wat betreft de toezegging van de ontwikkelde landen. Het vasthouden aan de traditionele internationale middelen van handelspolitiek en hulpverleningspolitiek dienen te zeer de eigen doelstellingen van economische politiek op korte termijn en te weinig die welke fundamenteel zijn voor de op-

lossing van het ontwikkelingsvraagstuk.

Welke nu zijn die traditionele handels- en hulpverleningspolitiek van de Sowjet-Unie en van China? Op deze vraag zal in het tweede deel van deze gecombineerde kroniek worden ingegaan.

Geld- en kapitaalmarkt

(vervolg van blz. 1166)

de niet-uitgekeerde winsten van par-

ticuliere bedrijven welke geen naamloze vennootschap zijn.

De groep van de overige besparingen vertoont sterke fluctuaties, welke uiteraard ook de aandelen van de andere categorieën beïnvloeden. Toch lijkt het gerechtvaardigd enige voorzichtige conclusies te trekken. Het aandeel van de besparingen via de pensioenfondsen heeft een tendens tot toenemen. In jaren waarin de overige besparingen — dus de besparingen die eigenlijk voor een groot deel in de

	Gezinsbesparingen									
	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Totaal (in f. mln.) (in % nationaal inkomen; netto marktprijzen)	4.047	3.851	3.934	4.303	6.255	6.912	7.184	7.982	9.500	11.240
Aandeel in % via:	(10,4)	(9,4)	(8,9)	(9,0)	(11,0)	(10,9)	(10,4)	(10,5)	(11,3)	(12,0)
pensioenfondsen	19,5	27,3	29,3	27,8	24,0	27,1	33,5	35,9	35,1	31,4
levensverzekering- maatschappijen	14,8	17,2	18,3	17,9	14,0	14,1	14,1	12,7	10,3	10,6
sparinstellingen en banken	38,4	40,6	41,8	46,0	32,0	29,0	28,5	38,8	30,9	29,7
(waarvan rente)	(7,1)	(8,6)	(10,1)	(10,7)	(8,6)	(9,1)	(10,2)	(10,7)	(10,7)	(10,5)
overige	27,3	14,9	10,6	8,3	30,0	29,8	23,9	12,6	23,7	28,3

¹¹ Committee for Development Planning: „Report on the sixth session”. Economic and Social Council, U.N., New York 1970. (Doc. E/4776).

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Bij de
JURIDISCHE FACULTEIT
worden per 1 januari 1971 of spoedig daarna gevraagd

WETENSCHAPPELIJKE MEDEWERKERS

voor a) het vakgebied economie, en b) het vakgebied bedrijfseconomie (Prof. Dr. J. Pen). In aanmerking komen economen met belangstelling voor het universitaire onderwijs. Zij zullen hoofdzakelijk belast worden met onderwijstaken (het leiden van werkgroepen en het geven van colleges). Er zal daarnaast gelegenheid zijn tot het verrichten van wetenschappelijk onderzoek, eventueel op het gebied van een eigen dissertatie.

Nadere inlichtingen over deze vakatures kunnen via het Bureau van de Juridische Faculteit, Turftorenstraat 13, tel. 050-114291, bij Prof. Pen worden ingewonnen.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de secretaris-beheerder van de Juridische Faculteit, Turftorenstraat 13, Groningen.

bedrijfsfeer liggen — laag zijn, kan dit een sterke stijging van het deel van de besparingen dat via pensioenfondsen wordt gerealiseerd tot uitdrukking komen.

In verband met het geïnstitutionaliseerde karakter van de besparingen via pensioenfondsen — een groot deel van deze besparingen zal buiten het loonzakje om lopen — betekent dit dat de echte vrije gezinsbesparingen, nl. die via levensverzekeringmaatschappijen en sterker nog via spaarinstellingen en banken, qua aandeel eerder kleiner dan groter neigen te worden.

Dit zou men kunnen opvatten als een afnemende spaarneiging bij de gezinnen. Het grappige hierbij is dat het aantal spaarrekeningen per 100 inwoners nog steeds toeneemt. Exclusief de spaarrekeningen bij handelingen per ultimo 1968 reeds 121. Bij de besparingen via spaarrekeningen is voorts opvallend dat de toename van het spaartegoed in toenemende mate door rentebijbeschrijving tot stand komt. Van de aanwas van het spaartegoed op spaarrekeningen in 1960 was 18,5% rentebijbeschrijving tegen 35,4% in 1969.

De toename van de besparingen van gezinshuishoudingen in Nederland vindt vooral via het geïnstitutionaliseerde pensioensparen plaats. Bij de minder sterk groeiende vrije gezinsbesparingen dringt de bijgeschreven rente op spaarrekeningen zich sterk naar voren; de vrije besparingen kosten blijkbaar steeds minder (arbeids)moeite.

J. C. Pranger

Grace J. Kelleher (ed.): The Challenge to Systems Analysis. Public Policy and Social Change. Wiley, New York 1970, 150 blz., 94 sh.

Ambar G. Rao: Quantitative Theories in Advertising. Wiley, New York 1970, 103 blz., 105 sh.

Deze twee boeken zijn de delen 20 en 21 in de door Wiley uitgegeven reeks „Publications in Operations Research” van de Operations Research Society of America.

Het door Kelleher geredigeerde boek is bestemd voor diegenen die systems analysis willen toepassen op

het terrein van de sociale wetenschappen. Een deel van de bijdragen in dit boek wordt gevormd door inleidingen die in 1968 in Washington D.C. zijn gehouden voor een conferentie georganiseerd door de American Institute of Aeronautics and Astronautics en de Operations Research Society of America. Deel I van het boek geeft de evolutie van de operations research en haar toepassingsgebieden weer. Deel II handelt over „the challenge”: verstedelijkingsproblemen, milieuhygiëne, communicatie en onderwijs, bevolkings- en voedselvraagstukken, enz.

Rao ontwikkelt een theorie en methodologie om OR toepasbaar te maken op het brede terrein van marketing en adverteren. Het boek is verdeeld in zeven hoofdstukken:

1. Introduction;
 2. Measurements and model building in advertising;
 3. Measurement of advertising effectiveness and market segmentation;
 4. Defensible advertising policies with incomplete information;
 5. Advertising over time;
 6. On advertising quality;
 7. Towards a competitive model;
- Appendix: Analysis of factorial designs.

Sam R. Goodman: Techniques of Profitability Analyses. Wiley-Interscience, New York 1970, 219 blz., 112 sh.

De schrijver wil met dit boek een brug slaan tussen theorie en praktijk op het gebied van de financieringsliteratuur. Het boek richt zich vooral op de „business executive” die een goed begrip van financieringsproblemen wil hebben op de terreinen van „marketing, manufacturing and administration”.

De hoofdstukken handelen achtereenvolgens over:

1. The marketing controller — key to increased profitability;
2. Using relevant costing to determine profitability;
3. Making the operation statement useful at all levels of responsibility;
4. Product life cycles and the sources of profit;
5. Relating product life cycle analysis to profitability analysis;
6. The return on investment concept and acquisition analysis;
7. Using return on investment for capital projects and new product development;

8. Return on investment applications in lease versus purchasing decisions;

9. Return on investment applications in establishing product price, evaluation of marketing areas, and marginal salesmen;

10. Using profitability analysis in sales analysis and incentive plan development;

11. Summary.

Prof. Dr. M. Euwe en Drs. J. D. Albarda: Bedrijfsvoering met de computer, deel I. Samson, Alphen aan den Rijn 1970, 379 blz., f. 39,75. esb gouv boekennieuws 3

„Dit boek”, aldus de auteurs in hun voorwoord, „is geschreven voor al diegenen die vertrouwd willen worden met het fenomeen computer. Wij hebben getracht enigszins ‘technische’ onderwerpen . . . op begrijpelijke wijze te behandelen . . . Maar er wordt natuurlijk niet alleen aan de technische kant aandacht besteed, ook op de organisatorische aspecten, de automatiseringsfuncties en de sociaal-psychologische aspecten wordt ingegaan. Letterlijk genomen is de titel van het boek dan ook niet helemaal juist . . . Het boek is veeleer op te vatten als een inleiding tot de computerkunde en een oriëntatie op de toepassingen van de computer.”

De hoofdstukken zijn achtereenvolgens getiteld: Computers en bedrijfsvoering — Evolutie van de computer — De werkwijze van de computer — Talstelsels en interne structuur — Invoer en uitvoer — Geheugens, analoge computers, procesbesturing en recapitulatie — Bestandsorganisatie — Schematechnieken — Programmering — On-line-real-time-systemen, time sharing, soft-ware — Het automatiseringsproject — Sociaal-psychologische aspecten van automatisering — Typologie der toepassingen.

S. R. Searle, W. H. Hausman e.a.: Matrix Algebra for Business and Economics. Wiley — Interscience, New York 1970, 362 blz., 140 sh.

Inhoud: Introduction — Basic arithmetic — Other matrix operations — Determinants — The inverse of a matrix — Linear independence and rank — Linear equations and generalized inverses — Markov chains — Linear programming — Regression analysis — Linear models — Characteristic roots and vectors — Special topics — Index of applications — General index.